

Író-történeti tanulmányok.

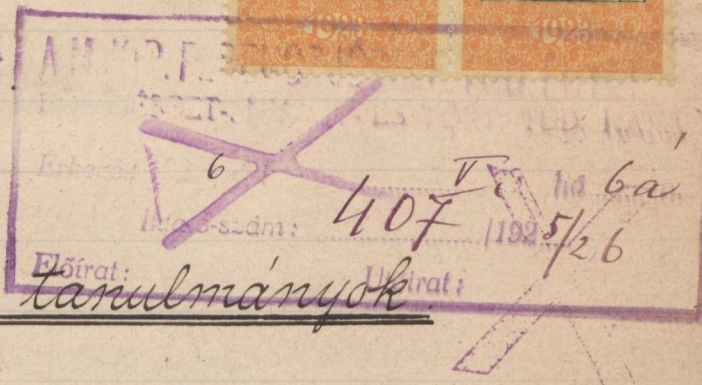
Írta

Csefkő Gyula.

KAPHATÓ A CORVINA

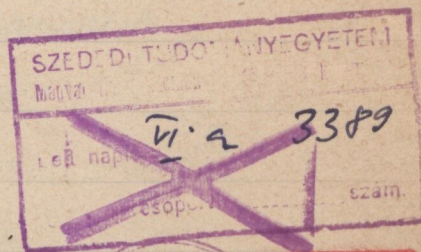
könyv-, papir- és írószerverkereskedésben
SZEGED, GIZELLA-TÉR. TELEFON 17-00.

67.)

Szótörténeti tanulmányok

Trta

Csefkő Gyula

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001106157

Mózes Á. L. T. Széchenyi Könyvtár
Magyar Nyelvtudományi Intézet Könyvtára

Leltári szám : 1644

Írójegyzék.

Bárcsalamán	1.	Ort híján	38.
Birkapáiz	3.	Pacalos	39.
Ejmanai király	7.	Páruska, páruskoly	41.
Foglalt bor	9.	Párisidiszno	49.
Füredi nyereg	13.	Pokleophára	53.
Gorgas	15.	Publikánsin	56.
Írók	17.	Seberi pokróc, seberi aba	61.
Kengerefuló	21.	Gravaz korcsma	63.
Levendulástin	24.	Temelő	66.
Madárredés	26.	Ujkeresztény kő	69.
Nyirbál	30.	Vérődiszno	74.
Oldalpecsenye	34.	Éridómise	80.
Oravics uanja	35.		

Báxsalaman. Erre a, handkuss, küsse die hand' jelentésű szóra, mely az Étck. szerint a francia baise-a-la-main-ből származik, az említett szótának csak egyetlen adata van. Kreutzgörggyi Gergely Elmekedések az öröklek-valságrol (Pozsony, 1643) c. munkájának következő mondatából: „A' Flakal, nē kēld mindenkor követeket, és előljaro Koz-mestereket, kik az ő el-jűvetele-felől minket tudósítsanak: varatlan-is el-érkerik igen gyakorta; és minden Ceremonia-'s básalamán- nélkül, a' kényszeretlen 's túnya ember meg-ragadgya, 's el-űti lábáról.” (254). Ugyancsak a xvii. szd.-ból, de az előbbinél valamivel későbből idézhetjük páriát Tringuet 1655-ben készült politikai röpiratából, a Siralmas Panas-ból, melynek töveget a Kaprinai-féle és a Gr. Sándor Mörk-féle kényszerítő példányok őrzése nyomán Kanyaró Ferenc közzétette a Tört. Társ. 1890. évi folyamában. Ennek bennünket ex alkatommal idéklő sorai a követekről: „Lőt az elkerő uxor[? i. e. a német, helyesebben: a bécsi udvar] kívánván kívánja romlásunkkal, hogy annál könnyebben elnyomhasson bennünket. Ezzelől nagy praestát és basalinant mutat, hogy kedvére hajtson, hátad megí pediglen okkalam ebuk midogat, programnál alább valónak nevez, tart, és miat annak, hogy nem kívánja jódlat, előmeneteladot.” (H. L.). Itt az utóbban a

címül és szó került szemünk elé, az a körle" jeppete bironyítja,
mely szerint a Kaprinai-féle példányok itt idézett helyei a Sándor-
Kódexben basalaman olvasható. Ez Kanyaró szerint: „Valami
török szó lesz, ha nem basilinda (királyt levő játék, Páriz Pápai)
helyett áll." (l. uo. jepp. 2.). A XVIII. sz. harmadik évtizedében újra
előnk tűnik a jelestollú Császár Sigmund Fennedező Király-jában,
(1723): „... nem csak udvari reverenciával basalamannal ked-
veskednek." (Nyr. XXXVIII, 453). Réthelyi Pálka Marián, aki a
nyelvünk fejlesztése terén kétséghelen érdemű pártos szeprekes
műveiről lepedelmes szőlőrténeli tanulmányt és, a basalaman-t
Császárak német követségével átvett francia savai körésonja.
(l. Nyr. i. h.). Pedig aligha francia eredetű. Feltűnő u. i., hogy
mind a három idézetünkben udvari ceremóniával, sőt az egyik-
ben éppen a béni udvarral kapcsolatban fordul elő, s így való-
színűleg Limonyinak van igara abban, hogy a spanyol baso
[helyesen: beso] la mano, csokolom a kezét átvetése, s hogy a
Habsburgok spanyol etikettű béni udvarának követségével
kerülhetett hozzánk (vö. Nyr. XLIV, 31).

Spitzer László szerint a magy. basalaman már azér sem
lehet a sp. baso la mano átvetése, mert a spanyolban így hangzik:
beso la mano. Ő azt hiszi, hogy a kércsök spanyol szokása az
osátrak udvarban olasz nyelvi formát öltött és ez alattjában

így hangzott: baciare la mano, baciannano (vö. Nyr. LV, 127) 1866-ból
arouban lejjön tudni Spitzer a magyar alakot megmagyarázni.
Az hírem, sokkal elfogadhatóbb az a fölteszés, hogy a spanyol
beso la mano > magy. basalamán ~ bazalamán ~ bázsalamán
magyar hangrendi illeszkedési eredménye.

Befejezésül érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy az 1867
1917 május 3-i számában mit ír a nevezett lap madridi tudósítója
a beso la mano-ról: „Tegnap megkaptam a miniszterelnöktől
„besamano”-ját, amit azért hívnak így, mert exekkel a nyomta-
rtól betűkkel kezdődik: B. L. Azar: Beso La mano, csokolija
a kereset, és a hivatalos levél megírásának.

Bikapénz. Cz. és Bal. észlelésétől eltérőleg a régi-
ségben a. m. pártmellkodását fixezett pénzérvár. És a jelentése de-
ről ki abból az adatból is, melyet Kemény L. közölt (Műk. XIV,
103) Kassa város levéltárából, valamint Dugonics Andrásnak
azon sorából, melyek a magyar példabeszédnek és jöles monda-
sok II, 154. lapján olvashatók: „Ettől elötte az én gyermek-
ségemnek üdöjén a rabas királyi városokban - így Regeden
is - a volt sokas, hogy a semitelen ifiakat ha valamin rejtá
kapján elsőben tömlőrebe vitték, azután 12 pálcára kárhoztaták.
A nevezetesebb Polgároknak fiait, kiknek nagyobb bö-
rök voltak, vagy atyjáik, vagy rokonaik 12 pálcára 12

forinttal váltották föl. Erre a 12 forintokat bika pénznek nevezték."

Moha a bikapénz a MonTili & Okm. első és második kötetében elég gyakran szemünkbe ötlék, a Nyel.-től mint külön szótár mégis kimaradt, de a vers szótári körötte egy idejében megtalálható (vö. Okm. 78). Nagykőrös városának adásviteli jegyzőkönyvei szerint (l. MonTili & Okm. I-II. k.) nevessett városban a XVIII. sz. folyamán sürűn alkalmazott birságfajta volt. Gyakori kiírása nem valami kedveső fémpléss az ekkori viszonyokra, melyek a török hódoltság korában birságra máshol sem voltak sokkal különbek, vagy talán még olyanok sem, mint Nagykőrösön. A jelzett helyen található adalon körül van az érdekességnek körülményeiben a bika szónak olyan jelentése bukkan föl, melyet régi nyelvünk szótáriai nem ismernek (de pl. Bal. Telj. Szót.-ban: bika a. é. fajatlan ember, Okm.-ban: Város, falu bikája, azv. gúnyos és csapodárkodó, fajatlan ember). Régi nyelvünk gyakrabban lator, ciúkos, néha körös * szóval bélyegezte meg azt az embert, akinek adataink bika'-nak nevezték. Jutott: Ország solgája Tóth Pálko bikapénzt fizetett 12 ft (I. k. 1658-59.-i jkv.). Egy Gerei legény Hajdu Kata bikája adott birságot 9 t. 78 1/2 d. Egy juhász Andor nevé legény Hajdu Kata második legénye, bikája adott bikapénzt 10 tallér, absque duobus denariis.

* Vö. Takas Perpetuá legénye és Beszé Mihályné Köröse miatt fizettünk az vajdának 22 4. (MonTili & Okm. I, 57).

Egy kecskeméti legény bikapeíz adott 1 fl. Egy abonyi legény Kovács János leányát az ki elvette, adott bikapeíz (I, 274, 1661). Kisdó János Kőrösné* latra adott bikapeíz 9 fl 98 d. Kecskemétiék adtak bikapeíz 1 fl. (I, 388, 1669). Bosnyai Köcs Márton, Törp István leánya bikája adott bikapeíz 5 tall. (II, 74, 1679). Máté Kovácsné latra adott bikapeíz 5 tall. Szekes Csanki leányátul adtak bikapeíz 100 garas (II, 101, 1682). Az 1661.-i jegyzőkönyvben egy alkalommal ezt olvashatjuk helyette: Versenyi lakodalmas emberek adtak kampeíz 99 d. (I, 273).

Úmeit idézett forrásunkon kívül azonban még máshol is ^{találunk} ~~megtalálunk~~ néhány idevágó adatot. Baja városának egy 1764-ben kész végzése szerint: „Deliberálatott: hogy Szabó János paráznasága miatt az korbácsot szenvedje, ezután a városból eltiltsák privative, Bernard János pedig a szokott 12 flt bika peíz büntetésül letegye. (Végre II., Hazai régi büntetések II, 163). Ugyanott jegyzetben: Bikapeíznek nevezék a „kurvákodón bűségét” — Vezremé meggyének 1763-ban hozott egyik statútuma szerint). Magyar István még imigyen emlékezik meg róla az ő híres-nevezetes könyvében, az országokban való sok romlások-
nak okait vizsgálván: „Holott azért mostan minden rendbe-
létben igen eláradtott legyen a paráznaság, hogye büntetve

* Kőrös Istváné 1670-ben parázna élete miatt ki is vették a városból Takács Andrásnéval együtt (I, 392).

meg az Islen étete? Az regényekben megbinálik az lopást,
mely az parasztságával kisobb bűn; ez nagy fertelmeség pedig
szabadgyába nyergal büntetés nélkül. Elég büntetés, ha bikapiézt
ad az ispaniak vagy földesurának étete." (L. Lillósy L., A régi
Budapest emlékei II, 57). Pamiut Csaplovics mondja a Gemälde
von Ungarn-ban, találkozhattunk a bikapiéssel a céhek életé-
ben is: "A régi céhszabályok életében minden fiatal mas-
kernek az első esztendőben meg kellett házasodnia, különben
két forint bírságot kellett fizetnie, amelyet legéimpejének máso-
dik évében megdupláztak. Ezt a pénz bírságot nevezték
bikapiének." (Idéri Lillósy i. m. II, 57).

Az eddig felsoroltakkal régiebb adatot Trilkyt. kövöl
Az két Samuel könyveiből (1565, Mly. XIV, 97). Ott azonban - ha
jól ~~értettem~~ ^{értettem} a két idézetet - nem a fenti életben fordul
elő, mert nézeten szerint szavunk ott pusztán csak bírságot
jelent. Mintha Melius Péternél az eredeti jelentés egyik
eleme már elhomályosult volna. Lehet, hogy ezt a jelenséget
rejti magában az Okl.-nak 1573-ból szarmazó sülkszavi adat.
is: "Birsapium alias bikapiusz." Ellenben ugyanott a Nyh.-
ból kiegészített adatban: "Releicka vötem bikapiézt", a felsebb
megállapított jelenséget van meg, hiszen ez a példamondat a
Honf. l. Okl. I, 245. l.-járól, a nagykövetségi 1658-59-i jkr. ből

való, tehát a második helyen felsorakozó adatokkal egy
belsőben költ.

Éjszakai király. Frinyi Miklós hadtudományi
munkái között, a Mátyás király életéről való elmélyedésekben
olvashatjuk, hogy: „Az magyarok Kazimir királynak fiát,
ugyan az is Kazimért, az orrában behorán, magyar királynak neve-
zik; de az igaz király rá méne és besoríla Trencsintbe minden
hadastúl ere az éjszakai királyt.” (154. l.). A nagy költő és had-
verér hadtudományi munkáinak kiadója, Rónai Horváth Jenő
azt hitte, hogy a kiemelt jelző kapcsolatban Kazimir lengyel
voltára van célzás, s mivel Lengyelország hazánktól északra
fekszik, bizonyára az éjszakai király sem lesz egyéb, mint éj-
szaki (l. az. jeget). A régi nyelv azonban másként tanúsodik,
Frinyi u. i., akinek szemében Mátyás az uralkodó és hadverér
mintaképe volt, méltó felháborodásban egy kis é vaskos ki-
fejezéssel bolygéri meg a szerencsétlen Kármert. Csakhogy az idő-
reli helyen a kifejezés értelme egyáltalán nem világos. De má-
sejtünk, hogy mit jelenthet, ha Bethlen Miklós önéletrajzában
következő sorait olvassuk: „... és ottlám menénk Pécsbe a
három követrel együtt; ráadásunk volt a Dunakapukhoz nem messze
levő Ábrahám Szarvasnál, mely is az éjszakai király- hadának
minden éjjel ott való szállása miatt, valóban nagy, de most

büzzrel vala." (I, 296). Még világosabb lesz élelme ebből az időről-
ből: „A herceg az éjjeli királynak sajnálván egy mágyást
adni, az excrementumokat a legyelével hordóleben hordat-
ja ki." (Halmaági István naplói és iratai. Mon Irá xxxviii, 349, 1768-
ból). Iha netalán még kétségünk volna a felől, hogy a sóban-
szó kiíjezés gyémánt, sinter, kutyapecet jelent, ne fele-
jünk, hogy Bakall Ferenc kolozsvári polgár naplójában (1804)
is először, jelköppen alakban ugyan, de épp az említett jelentésben:
„A kutyák mivel igen megkaporodtak és lánya idején nagy
ugrások ~~miatt~~ miatt nem figyelmeztetnek: azért maga megölelővel,
csak a királyokkal hordassa ki a város." (Rabó K. és Pilapiti S. kiad.
64. l.). A kiadvány jegyzete szerint: „Az az pecetekkel." - Szóaráll-
ban nem találom meg sem az éjszakai v. éjjeli királyt, sem a
király sónak ere a jelentésén. Talán lesznek, akik még valahol
nyomára akadnak.

A sinter-nek, gyöpi meder-nek - ahogy Kresnics mond-
ja - er a kéjas-günyös elnevezése a németajkú városi polgárok
úgyan kerülhetett régi nyelvünkbe. Ma nem tudom, hogy nevezik-e
is valahol. Német eredetű kétségelanné lesznek ezek az adatok
a Grimm-féle Deutsches Wörterbachból (I, 1697): nachtkönig,
abdecker (Schmeller 3, 445), schundkönig, der die Koth gruben
räumt (Günther 502), tirol. häuslkönig, nachtkünig (Schöpf 353),

lochkönig in Frankfurt a. M., der scharfrichter der dies zu besorgen
hatte (Mazmann). I úgy tudom, hogy csak ~~csak~~^{körül} a nachtkö-
nig, gyepmester' etelemben maig is élő szó az erdélyi
városi mészáros körött.

Foglalt bor. A Péteri Kálman által köradott
urbárium (l. Károli család felt. IV), melyből a Nyír-ban is olvas-
ható néhány adat a cimbéli kifejezésre, arról is fölvilágosít bennün-
ket, hogy milyen borte kell a foglalt bor-on érteniünk

A jobbágy, ha borterméséből a dicsmát megadta, meg-
maradt borával többé-kevésbé szabadon rendelkezhetett. Akar a
földesúr mellett a községnek is volt az esztendő bizonyos része-
re kiterjedő bortermelési joga, ott a lakosok ki is árulhatták
borukat, de hordószámba is eladhatták, ha veső jelentkezett
reá. Megtörtént azonban, hogy a földesúri háztartásnak, vagy vala-
mely várnak, de különösen a nagy hasznos lejtő földesúri kocs-
mának több borte volt szükségük, mint amennyit a job-
bágy dicsmában beszolgáltatott (letett bor). Így esetben a föld-
esúrnak a szükséglet biztosítása céljából a kermés egy részére
- ahogya ma mondani - elővételei joga volt. Az így lefoglalt
bortermést, melynek mennyiségét az urbáriumok rendszerint
szabályozták is, a jobbágyoknak nem volt szabad másfelé elad-
nia, hanem folyó áron be kellett szolgáltatnia a foglaltára

jogosult részére. Ez volt a foglalt bor (vö. erre névbe Szady J., A
mag. jobbágyok könt. 221 és 280; Tallits P., Raport a török világról
III, 289), melyet foglalt bor-nak (vö. Tallits i. m. 289 és Oláh.)
vagy a sáutó föld (amelyet sáutának), ivóvíz (amelyet ismának)
stb. analógiájára foglalt bor-nak is nevezték (l. Ujfi). De
haad később helyetünk az imént említett török összeírás, mely-
nek a Ujfi-ban is közzé adott köredékes helye forrásából ki-
egyeztetve így hangzik: „Foglalt bor annuatim a várhoz tartoz-
nak adni [a miniszterfalunak]; az mikor bőven legyen, hol 2000 köböl
bor foglaltanak az várhoz, az mikor szűkebben, 500 köbölt, az
mikor ugyan valóban szűkén, 1000 köbölt, az mint az hegyen va-
ló kőnek ugyan, hol többet, hol kevesebbet. Az foglalt borok
az várhoz is valamennyit [= amennyit] foglaltanak, az szerint
tartoznak fizetni / az kintén is, az mint az arra szabad
mennyiség akkor szűkebb, és az mint másoknál eladhattak
volna; de ilyen conditionál azért, valamennyi forintot fizetnek
valakinek az foglalt borért, az kitől mennyit foglalt, mind
annyi köböl bor az foglalt boron fellyül tartoznak adni an-
nuatim az várhoz, úgy hogy minden forintba egy köböl bor kell
adni^x, és ez immár nem pénzben legyen, hanem itt gűl ki az
lucrum”. (Görög, kánty-gal okl. IV, 340-41, 1648).

A foglalt borral kapcsolatos lucrumot másként is elkerült

^x Vagyis ahány forintot kapott a kővelő foglalt borért, ugyanannyi
köböl bor tartozott ingyen adni. (Szady i. m. 280. l.).

a maga számára biztosítani Horváth Márk, Lipetváriának feles-
égét, de úgy látni saját hasznát nem felelő kaphatása. 1556-
ban u. i. Bafalway Ferenc szepesi kántorok a löbzi körítést
is elpanaszolja róla: „És az bor foglalat, kis ő felsége számára
foglaltak, mind az egész kastományban, annak keblét [= köbli-
ét] lisztes péntel, mely kebel [= köböl] tessék nyolcz pint
bor, az az minden pint bor két-két péntel esett. Immar mo-
san aronak az mint élttem Horváth Márkó uram mind magá-
nak tulajdonítja és ő felségének három arany négy aranyian a-
karnak adni mintha tulajdona volna.” (Tört. 1908, 196. l.).

Hogy Horváth Márknak sikerült-e a kincsei káráit
célzó csalafintasága, azt nem tudom. Kétség, hogy nem. De hogy
a borfoglat körüli sok visszaélés körülbeköt, annak nem egy em-
léke maradt ránk. A mások pl. úgy panaszkodtak az erdélyi
országgyűlésen 1649-ben: „Özszel is praefectus uram ő kegy-
me egyneként azer vider borokat foglaltak fiscus számára, most
az borokat helyben tartván, az kegynek ember kénségetek löl-
feléssel tartani [azaz feltölteni a horvát, nekik hiya legyen].

Az borfoglaton is pénzéjéket eljárnak az kegynekének, mapott
hasznok kevesével insolentia és sokatlan dolgot követnek
rajok.” (Erd. országgyűl. eml. XIII, 385). 1657-ben is van panaszok
a borfoglat miatt: „... extendönként praefectus uram ő kegyne

az regius fundacion fisco számára nagy számú vörös borokat
penz nélkül foglaltak és nem régen immár annyi számmal
 foglalni kezdett, a mennyi dextrával az mi képmes arannyal
 ő napjának jutott és így az regény emberek kiz vederből nyolc
 marad, / mely késszöve foglalt borokat nem hogy az regénysejnek
 megfizetnek, hanem az regénysejnek hol őt, hol hat arannyal ha-
 gyan, hogy így az regény emberek se pénzre [nem] lévén, borhoz-
 sem nyulhat. Nagyként s képmes arány alá akasztan kéjük, ...
 hogy az 1649. esztendőbeli az borfoglalásról való 36. articulus
 observatásien, addálván az, hogy penzrel foglaltassanak az
borok. (uo. 401-2).

Hadd jöjjenek meg végül, hogy a foglalt bor-ról keli-
 lünk még néhány érdekes adatot Prohemissra Anna fejedelem-
 asszony számára könyveiben is. A sok dextrum-bor, majoriás
-bor, korosoma-bor, sáraz bor, sárazkorosoma-bor, adó-bor,
penze vett bor mellett olvashatjuk, hogy „1663. die 2. Maji.
 Fejérvári számtársóknak Bonghai Főnök deán adminisztrált kikor-
 somárolosott pénzén vett és foglalt borok árát, háromszázötven
 forintot. (Hádecsky B., I. Arany di. fej. adó. 23). 1663. die 10. Maji.
 Fejérvári számtársóknak Bonghai Főnök deán adminisztrált foglalt
borok árát, kétszáz nyolcvan forintot (uo. 23). 1672. 13. Junii... Item
 az uttal az foglalt borok az sárdiaknak, fl. 85. 50. (uo. 23).

Füredi nyereg. A Műg. XIV, 150. lapján köröls cikke-
kéjében Tolnai Vilmos nem tudja eldönteni, hogy vajon Tiszafüred-
ről kapta-e nevét ez a jóles könnyű nyeregfajta, melyet Ama-
den kívül Szadaányi is emleget: „Véltem, hogy ha ülnek paripa lo-
vakon, | Izmaándi, Füredi nyereg lesz hátakon”. (Eg. fel. uol. V. R.).
„Másmár ki-ostották mind a Rimondákkal, | Pokróttal, szarmanos,
abrák-larisannyákkal, | Trebraugot, kakkarot, füredi nyereggel, | Ke-
feket, vakkarot, futrás köteleket.” (Routó Pál, 1803.-i kiad. 94. l.).
Úgy látszik, hogy a füredi nyereg Szadaányi korában a magyar
huszárság hivatalos nyeregfajlaja volt, legalább „a Palatinális,
híres s szej Regement”-ben ílyet adtak a nyalka vitézek alá.

Hogy milyen volt ez a lösmegham, azt Mörice Pál ro-
man mondja el Tolnai. Ugyanemmel az időt megkatalálhatjuk nyer-
günk keljesebb nevét is, melyből egyáltalán származása helye is ki-
világlík. Korász uraság kocája c. kötetében olvassuk, hogy a
„betyár mellett a sallangos jószágát, a csótláros székamot, va-
lódi Tiszafüredi nyereggel, úgy minte a cirkóbörös kulacsot is.” (Ug. l.).

Tóth Péter pedig a magyar anekdotákban azt beszéli el,
hogy midőn 1846 nyarán gróf Kőchényi István a Pannónia görvön
Tiszafüredre érkezett, az üdvözlő küldöttség slóvákja, a hírhedt
József Gyuri, egy remekbe készült füredi nyereggel kedveskedett
nekki a vidék népe nevében. (II, 283-4).

I hon a füredi nyereg jó híre-ness a magyar huszárság
 ismét a külföldre is eljutott, arról Fényes Eleknek egy igen becses
 adata tanulmányok. Ez a nagyrészt tudós Magyarországi geographiai
 szótára az. művében azt írja Tiszafüred községéről, hogy lakosai
 „híres magyar nyergessel cínáltaak, úgy hogy 1819-ben a Porosz
 kormányzat is ~~is~~ vitést innen két nyereg-gyártó legényét
 Berlinbe”. (II, 28). Eről az eseményről megemlékeznek
 dr. Freundl Pál is a magyar viselkedés tört. fejlődéséről. munká-
 jában. Ezenbe „két fiatal prasztlegényt visznek ki Berlin-
 be, hogy ott megmutassák, miként kell csinálni a híres füredi
füredi huszárságnak”. (i. m. 28. l.).

Fentebb, a Guadanyiból kiírt első időkben a füredi
 nyereg mellett ismándi nyereg-ről is van szó. Azt hiszem,
 hogy ez a kecskőbő ismert, de talán egy oly kiváló nyereg-
 fafa a komáromi nyerges Nagyismándról származik. Ugyanis
 a derek magyar helység lakói valamikor mint kocsival, lóval
 bánni jól tudó, úgyis is kecskőbő fuvarosok, jóles lósenyestől
 (és birompára jó lovasok is) voltak nevezetesen (l. Fényes i. m.
 I. 30). Azokban olyan adatok, mely nyergünk származásá-
 ra vonatkozó fölfereséssel teljesen bizonyossá lenni engedőre
 minnek. Valamint azt sem tudom megmondani, hogy ez
 a két nyergesfaja mióta különbözött egymástól.

Horgas. Ez a szó kb. kétszáz évvel ezelőtt en (alutó-
lap 13 krajcar értékű) erdélyi erüstpénz neve volt. A magyarból vet-
ték át az erdélyi szász nyelvjárásból horgasch, horgasch alakban, de
magyar nyelvű adatunk nem volt róla addig, míg Melich nem köröztet-
tetett, mely en régi magyar nyomtatvány első kista lejjáratt
következő feljegyzésében maradt ránk: „Ita Kolosvarott, egy
megh nyittatott zár nélkül való Bibliothecából, tudorjaita
kicsodaiból. Teleki Fajos itt horgason vette. Ébb, az ki harag-
sitt erette, Amen.” (Mfr. xxx, 434).

Aki tudja, hogy a nép a bolwejlást, lojást a többi kö-
zött is, is szokta megkülönböztetni: ölön vette (l. dltv. i), ölön v. ös
újjaival severte*, elhorgolta, elhorgásta, sa bolwejt, a lojót nem-
csak enyves, ragados, görbe kerü-nek v. körmü-nek, ha-
nem horgas újja-nek** is nevezgeti: az előtt nyomban világos,
hogy ez a bejegyzés azt akarja fejleszteni a nével luddmulla adni, hogy
némi ballkörmü erényvel (Arany) dicsekvő Teleki Fajosunk

* Az ölön vesz v. sever emlékeztet a szász népies stílusú íróinknál elég
gyakori, de hamarában csak főnévvelől ludon en peidat idejű: Vagy hoz
en kőve ladiat a víz, vagy sever magának ölön (az ös újjaival – lojja.
Bazarósek, 144). A nép nyelvétől került a bolvajnydobe (vö. Prinay
J., a mag. bolvajnyel szót.) és a kabarenydobe is.

** Vö. Aranyat: Kivéne, horgas szét ár elcsúsz / elcsúsz en el enyves körmüvel.
(el la cakomha). – (Halkás) Hát a „horgajjastu” mi? (Demorthenes) Mintha
mondaná, / hogy görbe újja mindent elrabol. Öll. VII, 20-21.

nem egészen lövényes áton jutott a könyv birtokába, hanem sértés nélkül szövege: ellopja abból a bizonyos zár nélkül való bibliotékából. A dolgot ugyanőjén pedig olyképpen mondja el, hogy rójatekos kapcsolatot létesít az, öt horgas nevű pénzdarabon vesz és az, öt horgas újon vesz (araz lov.) kifejezésen között. Hogy ez a rójatekón létre jöhessen, annak természetesen az volt a föltétele, hogy a horgas nevű pénzdarab a bejegyzési könyvben forgalomban legyen.

A Teleki-féle bejegyzés adatai azonban csak körvonalat bizonyítják a horgas egykori meglétére nézve. De van körvonal is. Cserei Mihály úr a Lörkénytelemből való munkájában: „... a haza vétképpen elpusztul, még az sem lesz, a mit egykoron volt, ma is mint haljék, köztelen a horgának vékaja két horgason, a burának közt 18 forintot elvevén.” (J. 1906. 573). Ez koronázásunkon a statutum meg így rendelkezik: „... ha valamely lecsületes Tagja a Város Városnének a maga Holgálatjára a Város Városné Tiszteitől ki-kéri [a városné hajdút], ide élvén a távolabb való Possessoroknak Udvari Biráit is (ez kis Honorariummal ugyan-egyen-egyen horgassal levén) tartozának híven s igazán eljánni benne.” (Kolozsvári-Övári. Cor. Stat. I, 36 J). Az előbbi adat 1709-ből, az utóbbi 1816-ból való, s így meggyőzték melichnek azt a föltételest, hogy a horgas nevű pénzem hasa-

nálata a XVIII. sz. elejéig esik (ró. dny. i. l.). Horgas-nak pedig alkalmasint azért neveztek, mert a vékonyabb, 15-18 krajcár értékű érüstpénzek a sűrű forgalom következtében sokára megsebesültek és így könnyen elgörbültek, meghorgadtak, görbvé, horgas-sá váltak. A horgas tehát egy kisért, de nem mindig pontosan 18 kr. értékű érüstpénzek népi neve volt.

Zlot. Melich Fános a közebi magánhangzokról is nagybecsű értekezésében azt mondja, hogy Miklosich a Slav. El. c. művében (62. l.) a lengyel zloty-ból származtatja a Gyarmatból idézett magyar zlot (gulden) szót, holott igen ró a magyarban nincs. (ró. dny. VI, 18). É már sorolja bebizonyítani, hogy nyilvánvalóan a kérdéses szó valóban magyar, illetőleg magyaros valamilyen.

Folytatásunknak ugyanabban ^{előfolyamában} ~~aztán~~, amelyikből Melich fenti sorai valók, azt írja Alexici György, hogy „Moldván keresztül vezetett a nagy kereskedelmi út, az úgynevezett „nagyfata” országát Caffara [a mai Fiodoraija, Krim fele], a honnan a régi idők legelnyúlóbb aranypénze, a „zlot”-ok ... kerültek Moldvába. (dny. VI, 89). Nos, a zlot különféle fajait (lengyel zlot a. m. lengyel forint, körök zlot, oláh zlot) nemcsak Moldvában ismerék, hanem a XVI - XVIII. sz.-ban Magyarországon is, de kiváltképpen Erdélyben. Régi nyelvünk

szólarai nem eulitik ugyan, ámbar elég sűrűn rábukkannak a
 felzett időszaki irásaiban. A XVII. sz. végi ez a pénzmen - szabad
 forgalma lévén - annyira előzölötté érdeklőt, hogy Bethlen
 Miklós 1693-ban panaszkodott is miatta Alvinczi Péternek segy-
 úttal azon elmékedni, miként lehetne a bajon segíteni: „Ide mii
 körülmbe a zlotot rettenetesen hozzák, és azzal a mártal úgy
 eldrágitották ... De a zlotot mint orvoslják? - én nem tu-
 dom. Apréde fel, vagy kitiltani nem lehet. Gondolkozom
 én úgy, hogy csak ilyen titelnak lennién: 1-ör. Valaki érdeklő-
 be pénz hoz, - ne legyen szabad csak zlotot hozni; ha-
 nem $\frac{2}{3}$ -a a kihozott pénznek legyen másféle pénz. 2-ör. Ne
 legyen szabad az orvából csak zlotot pótlara, suskák, kiz pol-
 tarásokkal kivinni, hanem ha valaki pénzt viszén ki, leg-
 alább $\frac{1}{2}$ legyen zlot; ámbar a többi legyen másféle pénz.” (Beth-
 len M. Őnével. II. 380-1). Aróban a baj orvoslása, úgy látszik,
 nem Bethlen javasolata szerint történt, hanem jóval erősebben,
 mert pár évvel később Ersei Váso György naplójában azt olvas-
 sak erről a dolgról, hogy „[veletlenül] minden kapara kiz-
 kelt zlotokat, hogy azt folyó pénznek felvessük; melynek ad-
 ministrátorának engemet raddeltek, hogy felveretvén apró
 pénzül, az megéjnyépen viskádassék; melyben semmi sem-
 félt, más mikéjnye expendálván [1695] ... Magyarországon

mindenütt letévén az zlot ő felsője parancsolatjából, de itt Erdélyben még egy kevés ideig fennmaradván, míg apró pénz szerezhet az szegény háza, annak alkalmatlanságára vetett az nemes ország minden kapura 12 zlotokkal, némelysége bizonyos számú zlotokkal; omnibus compasatis vettették fel zlot uró 30,000; melynek Póányára [i. i. Nagybányára*] való vitetésére és felveretetésére én rendeltettem." (1696, Mon. Troa. xxv, 215). Ez utóbbi adat kapcsán a zlot-nak akkori értéke ismeretéről is tudomást nyerünk, mert az említett napló kiadója, Wap. Kula azt mondja, hogy: „Az ezen kivételre vonatkozó számadatak szerint, melyek az Orsz. Levéltárban a Gulafchevári káptalan iratai közt őrizkednek, 1 zlot = 105 pénz." (i. m. 215. l. jegyz.). 1677-79.-i értéke nékve vö.

Zlotok, ur. 4 facienses fl. 4.80. Zlotok ur. 16, Tizen fl. 19.20.

(Kádarekly B. I. Magyar. k. fej. udol. 259. l.). 1659-ben: Zlotok uró 34, Tizen fl. 34. (Erd. országjár. eml. xii, 271).

Ha dd álljon itt még egy néhány érdekesebb adat a sok körül olyképen, hogy a sorozatban számvannak lehetőségek valamely-nyi alakuátvortata képviselve legyen, pld.: „1686. Norimbergában küldvén József fiamat, 186 tallér költöttén csak utazására. Mikor lejött Bécsből, adtam 60 tallér és 60 zlot." (Haller János írja 75. 1878, 688). Zlotok uró 1. facit fl. 1. (Erd. országjár. eml. xii, 259, 1659)...

Jól lehet az zlot valóra minualódott, mindazonáltal az görögök és egyéb kereskedő rendek minden árujokat most is

* Akol valamikor Báthori István lengyel király is verette zlot-jaiz. - A zlot bevételeire nékve l. Fekete E., Kolozsvár Lir. III, 12.

hasouló áron adják, mintha most is liz suskában járna "(uo. xxi, 230, 1695). „Slottot dutkával pro lalleris ... 47." (uo. xi, 262. 1659).

„Az oláh slottot vissza kell venni." (Fakas L., Kolozsvár tört. III, 12).

Asóban én is kioldottam kegyelmeuvel és nékem asszony ki-
tencze Lörök slottot s nyolc suskával." (1723-ban írja Kálnoki

Agnes Fászodásárral, Mon. ír. xxxviii, 98). Éhogy ez a Lörök slott

menytilt és a mi pénzünk szerint 1708-ban, azt II. Rákóczi Fe-

rencz fejedelem egyik leveleiből tudjuk meg: „Éh Lörök slotta,

vagy éh német forint kesze 26 száz-parád s két Lörök pénz, 9
ezen pedig kétszáz magyar pénzül fl. 1. den 13." (Rákóczi F. lev. II, 374. P. Magyarabb alakja is előkerül ebben az adatban: Zalo-

lót [adatum] 49 oroszlanosul facit 360 orosz. és 1 zalota."

(Chou J. L. Okt. II, 157. Nagykőrös 1687-8.-i számol. jkv.) Természetes
dolog, hogy a róeleji másalkauprótorlóda's megszűntetésének

más módjával, az istráng ~ estráng, ispén ~ ispén, iskatula ~

eskatula, istráza ~ estráza, iskófiu ~ eskófiu, ismarap-

du ~ ismarapdu stb. alakpárok mintájára csakhamar meg-

került az ixlot ~ exlot alakváltás is. Állításunkat ada-
tokkal igazolhatjuk. Tomsa Tólván moldvai vajda leveleiben

„... mint hogy a slottot
ekkor bannirálák az ő
főispánjában." (Oek.
lan de. Önélet. II, 153).
„... a urely 12 slottot"
(Erd. m. ábr. ül. eml.
xxi, 356. 1698).

egész pénz erlötul nem hoznak [vö. ezzel Alexius pénz idekelt állí-
tását], az török földre pedig orszorát, annak is fele rész. Azt
ha ő felpe effele erlöt chereu, isen volínn leíen, Szent-György
napjára az hátra maradt háteret forintot megküldöm ő felpeinek."
(Tört. J. 1886. 408). 1689-ben Donáth Fajos kapitánya írja urának, Beth-
len Gábornak Konstantinápolyból: „Az mint felséged írá, hogy Törk-
dalapi uram 92 lalléról adott számot, hogy kapott volna itt, fel-
séged azt könnyen megvetheti, érdéki forint számot, és dutká-
jával fl. 34: és dutkát hagyott zlati = forint * 46 erlötöl, az mint
én megvethetem kegyelmes uram, 53 lallér és 8 dutkát leíen,
az mint itt az lallér szár orszorába jár, az erlöt hátran orszorát
is, az dutka 8 orszorát.” (Mon. T. E. Önk. IV, 104). Tovább a címül
írt alakulásokra is íme két példa. Az egyik 1689-ből: „Az
tallérok egész tallérok, nem orszalányosok, izlötök, nem lejárások.”
(Tört. J. 1889, 142). A másik Kalmoki Borbála egyik leveleéből való (1714),
melyet Thyeftalváról írt férjének, Apor Péternek: „... neig oláh
izlöl előpeink adtam.” (Mon. T. Önk. V, 156).

Hogy izlöl-unk valóban a lenyomel zloty-ból származott-e, vagy his nem, milyen átviasági kapcsolat van kö-
zöttük, meg a magyar: zlot ~ zlót ~ zlat ~ zlota ~ zalota és a
szerb-horvát zlat (Mikl. Slav. II. 62), tót zlaty között,
az döntés el a hozzájárók.

Kengyelfutó. Nem a jelentése kétséges ennek a szónak,
mert hiszen legálább annyit mindenkinek tud róla, amennyit L.F.
mond, hogy: „Lajásságos jelmenü főúri szolga, ki valamely in-
nepély alkalmával, vagy különben is ura hinsaja előtt fut. Rége-
ben lovagló urak mellett (mintegy kengyel mellett) futott, innen a
neve. Rélesebb írt. gyors futár.” (III, 516). Európába a kengyel-
futón alkalmazása Ársiából származott át, ahol még ma is nagy
dívetjük van. Hazánkba valószínűleg nyugatról vagy délnyugatról
kerültek.

Alakja azonban korántsem ilyen világos. Azt tudjuk,
hogy összeköttetés, de hogy milyen összeköttetéssel van benne dolgunk,
vagyis hogy milyen mondattani kapcsolat van az összeköttetés elő- és
utótagja között az már valóban kérdéses. Úgy látszik, Li-
mongyi sinus vele kissé távolabban s azért a kivételes összeköttetés
köré sorozza, „melyek mindegyike nem a ma szokásos nyelvtani
alakokat mutatják.” (Nyv. XLVIII, 51), de az összeköttetés módját
nem magyarázza meg. Arany - ha nem csalogdunk - kár-
tyas összeköttetésben sorozta, mert Toldi szerelmében elkegyen-
lődtet fel: „Mindem kocsi élén; mint valamely dőre, Péin-ló-
ba sühede kengyelt fut előre. (Talán a pályás fut analógia-
jára; de lehet, hogy Arany szerint kengyelt fut a.m.
gyorsan fut, tehát a f-nek módhatározó szerepe van, mint

al. a hajadon föt szalad, express, maérett, jönést stb. katalo-
gizmusban]. Targyas összehelyezés gondolkatta köztük kártya is, mert
ezek munkájában - nem lehetetlen, hogy éppen Arany példája-
ra - így beszéljék: „... a sédelő ember se levelet nem hord,
sem kenyerele nem fut” [vagyis nem szel, mert se nem levele-
hordó, se nem kenyerelefutó]. Mind a két példát említi a Dyr. is
XIV VIII, 48 és 57.

Az hiszem, nem kell sok idő vesztegetniünk arra,
hogy a kenyerelefutó nem lehet sem kártyas (mit fut?), sem jel-
zős (milyen futó? vagy minem a futója?) összehelyezés. Kártyas (mi
fut?) még kevésbé. Elmélőgva helyesen csak oly határozós össze-
helyezés foglalkozik fel, mely eredeti alakjában u. u. jelölt
összehelyezés volt és bizonyára így hangzott: kenyerelefutó. Világos
tehát, hogy itt nem a -t kártyaraggal van dolgunk, hanem az-
zal a hol? kérdésre felelő helyhatározói -t-vel (magánhangzó
után -t), mely a régi nyelvben a mainál jóval általánosabb
használatú volt, és mely az oldalt, kört ~ köröt, alatt, fö-
lött, mellett, helyt ~ helyet, hosszatt, végett, Kolozsvárt ~ Ko-
lozvártot, Pécsen, Frörött, együtt, maérett stb. alakokban mai-
napig megmaradt. É mivel ami körülünk oldalra esik, az ol-
dalt van, ami valaminek körbül áll, az valami köröt
vagy kört foglal helyet és i. s., szerint a szóban fogó

főúri szolgát azér nevezék kenyerefuló-nak, mert lorn iló urának kenyere közelében, a kenyér mellett, vagyis kenyér mellett. Vö. Gyöngyösi Kemény Fajosától a következőket: „Lejlőik alatta [i. e. a török verék alatt] igen haragos mán... Tíz kenyér - fuló van két felől mellette, Hajnal - sin asztalban öltözöl- töztette (l. G. F. i. h.). A kenyerefuló szóból azonban a szóbel- seji másvalhangzóorolódás miatt a - t kiesett (vö. nyagastkodik > nyagastkodik, terjesztkedik > terjesztkedik, kapasztkodik > kapasztkodik, nyaltka > nyaltka stb.), s ezért az ösrevelés módja löbbé már nem volt világos nyelvtudatunk számára.

Hogy voltak, esetleg vannak, akik lágyas ösrevelé- sen érteék (l. fentebb), vagy értik, annak bizonyosan az az oka, hogy azok az ösrevelő szók, melyeknek utótagja jelenidejű mel- léknévi igenév, legnagyobb részben lágyas ösreveléssel, és az egyszerű meg a német mintára szabott újabb keletű jólallo kivételével éppen jelöléslenek, akár csak ma a kenyerefuló.

Levendulaszin. Radwinsky Péla és Kap. Péla a levendulaszint a zöld változatának karkján és valószínűleg o- lyan színárnyalatának velük, mely a levendula levelének sűrűs- zöld (Apáczai Cséke Fajos szerint hammu szinű zöldellő, Magyar en- cycl. 244) színéhez hasonlít. Tudjuk, hogy a levendula a régi ma- gyar kert egyik kedves városa volt. A leltári idők gardasszonyai

apó bokrétájába kötve a ruháinkre úgybe sokkal elhelyezni,
mert erői illatú virága élte a molyt s egyrészt mind megsemmisít-
te a ruhát. Azért beszélünk nagyanyáink levendulakirályi al-
máriumairól. Sokan még ma is kedvelik. Itt a növényre mind-
sine, mind illata miatt régi kék virága a jellemző, s emelteszve
egy csapet sem valószínű, más színűekhez hasonlója sem
lámogatja, hogy a címül itt színpajza a levendula levelétől
kapta volna nevét. Mert ebben az esetben a régi leltárakban,
számadások között, hozományjegyzékben okvetetlenül rá-
kellene akadnunk valamely ilyenféle följegyzésre: egy darab
levendula színű rőd atlatz szoknya, v. levendula level
szín kamuka superlat stb. Akorban ilyenek a régi írás-
tudtommal nyoma sincs, hanem helyette megtaláljuk ex-
akt: egy levendula virág színű atlatz, rőfium exáttel
varrott szoknya (Radvánsky, Udvart. 155). Ismét vetünk
levendula virág színű v. aranyas 18 rőföt. (Radvánsky,
Családélel II, 118). Ezzelből a világosan beszélő adatokból, va-
lamius abból, hogy a régi nyelven is néltében használt mályva-
szín (< mályvavirág szín ~ mályvavörös szín), vörösrőz, ibolya,
violaszín, kék, rozsa, kökörcsin stb. sem az illető nö-
vény levelétől, hanem a virágától van elnevezve, joggal kö-
vetkeztethetünk, hogy a levendula szín nem rőd, hanem a

kék színűek volt egyik változata. Mivel pedig Radvanszky és Nagy Péter egybehangzó tanúsága szerint a XVI. és XVII. sz.-ban a vörös és zöld mellett a kék csak kevésbé kedvelt szín volt, ez lehet az oka annak, hogy a levendulási és levendulavirágosi - nel (a rövidülése névve vö. még normarinszi és normarinvirágosi, Radvanszky, Adorján. 63. és 71. l.) a répiségben elég ritkán találkoztunk.

Madárszedés. Egy XVI. századbeli adatunk arról panaszkodik, hogy a lélekmondók-nak — noha iparság szerint sokkal keményebb börtönt is megérdemelnének az ismételtetők — igen gyakran csak madárszedés a büntetésük. Mármost ne-hogy valaki azt gondolja, hogy ezek a lélekmondók valóban lélekutakon, lélekidőző, selemekkel körülvett bűbájosok voltak, sietünk kijelenteni, hogy bizony ő hegyekről koránt-sem állottak összeköttetésben sem a boldogult, sem az elkárhozott lelkekkel, hanem csak könnyszepek, csúfnyelvű, zsirosszájú emberek voltak, kiknek ajkairól könnyen lecsuszant egy-egy káromkodás. A régi világban pedig igen gyakran akképpen káromkodtak az emberek, hogy felebarátjuknak a lelmét emlegették, a legtöbb nő — természetesen csak a mellettek fajtajából idejünk — így módot:

Vinca egyszer összeresztvén az asszonygal, így szedta:

ide légy lélek esse [= ez s e] lélek kurva, soha én többé ide hoz-
 zad nem jövök (JT. 1891, 329, 1614). Én szolgám elszökött, az lélek
 berte lélek kurafia felvívén az fizetést. (uo. 1892, 336, 1672). Aha
ördög hűtű lélek, berte lélek kurafia. (uo. 1903, 440, 1670).
 Aha ördög kerendette, eb anyáji, ördög lelkű, lélek kurva fia. (uo.
 1885, 397, 1648). Szomsz lépjen afz] lölke is, az kitöbbsé köztelen
 marad. (Tallós P., A régi Magyarország jövedele 35, 1686). Ördög
 szants on a lelkén az ördögadta s kerendette paraszt birájának.
 (MonTul É. Okm. I, 37, 1639) ... ördögadtaval, köllelvel szikoro-
 dott (JT. 1894, 387, 1678) ... ilyen annolyan lélek fia (Bethlen M. Ön-
 élet. I, 541) ... bizony lélek ilyen s ilyen fia (uo. II, 44). Az orszá-
 előtt a mind pelettén, istorlato, lélek, ördög anyában született baty-
 tyú lélek, berte lélek kurva fiarta Tolcsi (uo. II, 46).

Az efféle - hol szelidebb, hol durvább - karomkodá-
 sok, melyekben valahányszor a lelkét szidják, melyekben „az lelkét
mivelsék, az lelkét felcsinálták”, annyira általánosak
 voltak nemcsak a nép közt, hanem a főrangúak körében is,
 hogy még a külföldet járt, nagyműveltségű, pallérozott úrleány
 Bethlen Miklós is azt mondja magáról: „... noha én ördög-
adta s lelküvel nem szikoroztam, talán életemben sem mon-
 doztam kétszer, kerendettét pedig soha egyszer sem, de lélek-
 és az Tolcsi is, sejtéj - l gyan.” (i. m. I, 460). Mik ilyen

karomkodtak, azokat nevezik a régi lélekmondóknak vagy lekkoródóknak, és az előjáróban említett adat szerint ezeknek volt büntetésük a madarszedés.

Hogy a madarszedés miféle büntetés volt, arra a kérdésre is könnyen megfelelhetünk, ha megvizsgáljuk, hogy legközbizonyosan is mivel büntették a lélekmondókat. E célból nézzünk csak meg néhány idetartozó országgyűlési határozatot, városi és vármegyei intézkedést. 1668-ban a külföldi megyei consiliarius a székelyországi ellen való poénát elképp szabja meg: „Ha ki Töken ellen való székelyekkel, úgyminő Ördöglelkű, ördögadta, ördög Anyján, dühös lelke és egyéb ahhoz hasonlókval sziktorodik, első csellekedésért nevezik Kaladába”. (Kolozsvári-Óvári, Com. Statut. III, 29). 1652-ben Máramarosraiget városi statutumának XXXIII. articulusa így rendelkezik: „Végértük a lekkoródók felől is, hogy az kiki complexiójának aféle sziktorásban, büntetésre legyen avasok d. [énár] 24, avasok ha az nehezteli megadni, vitessék az Kaladába”. (uo. III, 637). 1641-ben Visk városának erre vonatkozó statutuma azt mondja: „Egyéféle vesekeseket pedig úgyminő lélekmondókat, átkoródókat, ... ha közben akadnak ugyan, az kiki Kaladában legyen öket”. (Vajna J., Hazai régi büntetések II, 108). Az 1619. évi május hó 5-26-án tartott gulafelházi országgyűlés I. articulusa kimondja, hogy: „Az lélekkel való ékteleen sziktorodás is mivel ilyen könnyen daradott, noka

elő constitutio nagyon eddig fölötte, mindazonáltal látván, hogy az emberek
attól még nem riúnnak, végeztük, hogy mindenütt igen megkötöztünk min-
den rendek között. És hogy inkább elszakassanak tőlük, nemcsak ember-
vel hanem emberrel elmondja, egy-egy forintot vegyenek kelle, szolgát és pra-
raszt embert az kéri kalodában tegyenek, és délig ott tartsanak;
ha pedig még akarja magát váltani, huszonöt-öt pénzzel váltas-
sa ki toties, quoties elmondja. (Erd. országgy. emlé. VII, 512-3). Raddi-
vil építkez. Máramarosigeti városának 1595-ben készült statútumára,
melyből világosan látszik, hogy miért láptak a lélekkel való
sziktorodást nagy bűnnek és miért büntették ezt a ma már egész-
általánosan látszó sziktorodást aránylag nagyon is szigorúan: "...
az sziktoruak megvilágításának ellene az ki véstetik, az város igen mé-
dönként be az város körében, hogy ki az lélekkel sziktorodik, az
lelkét elmondja, megmondja az lelkét, az látszó élettel islelteték kelle
tartaniuk, először fl. 1. vegyenek rajta, ha abban az dolgban
másodszor sziktoros nem volt. Ha pedig másodszor elmondja, az kéri
kalodába vigyék praedicator, hogy praedicatora legyen a más-
szor ne mondja. Ha pedig harmadszor elmondja, az város piacán
marok vesszővel megverjék [= megseprűjék], az városnak előbbi
végzése szerint." (Kolozvári-Óvári, Corp. Legat. III, 575).

Főleg az adatokat napvilágra hozza a közből is
mind az az bűnnek ki, hogy a lélekkel való sziktorodásnak

— Különösen ha első, de legfőképp másodikban történt-leggyakoribb
 bűntette a kaloda volt. Legtöbbször azonban a lélekmondós csak
 az ú. u. kéri kalodába zárták, vagyis csak a kérés terén kalo-
 dába. Tilgyenkör valóban így fentelt a deliquens, mintha faduda
 korult madárfészeket adna ki. Ezt uvertte el a nép humora
 a kéri kalodába zárást madárrzedés-nek, ennek bizonyítása-
 ra különben egykorú hiteles adatunk is van. Gyánis Miskolci
 Csuljak István templomi ref. esperes az 1632. évi egyházlátogatá-
 sai során azt írja hivatalos jegyzőkönyvébe, hogy Tolcsván: „Az ait-
kosoknak csak az kérés kéri az kalodában és madárrzedésnek
nevezik nevelés által.” (J.T. 1906, 208).

A madárrzedés tehát a kéri kalodába-zárásnak
 tréfás-gúnyos elnevezése volt.

Nyirbál. Rity sorint (Melly. XVIII, 91) ez a szavunk leg-
 először 1611-ben, Mely² magyar-latin részben fordul elő, de nem a mai
 értelemben, mert ott, apphorendo peto, rimáulkodva kérek valamit
 a jelentése. 1645-ben Celeji Kiskun is ebben a jelentésben használja, pl.:
 mi haszna volna embereken kunyorálui és nyirabolui (Válts. kitta,
 116). Mai jelentésével legelőször Baróti Rákos S. Kiseb Rórára-
 ban (1792) találkozzunk. Rity sorint Baróti Rákos, aki jól ismerte
 a nyirbál-nak régi jelentését is, bizonyára azt hitte, hogy a régi
nyirbál valami ilyen-módon a nyir igéből származik s.

ezért ruházta rá a „szegdel, vagdal” jelentés is. A mai köz-
nyelv és az irodalmi nyelv már csak az utóbbi értelemben él vele, de
a magyar nyelvvel illet némely vidéken még ma is megvan a régi
jelentése.

Szily figyelemét azonban elterelte egy másik körülmény, pedig erre a
nyirbál szó történetét egy kissé másképp kísérik elénk. Szily u. i. nem vette
figyelembe a szláv.-t, ahol a nyirbál-ra vonatkozóan a következő adatok olvashatók:

Nyirbál: primo postulo, peto applorando ill. mit wir
bitten PPP. [Vö. Kontrogra, nimán kodre kéri valamit. Kinyir-
bálta, kikuntropta, kikuntyorálta az annyalal a párl (SzB)].
(Heck: Káló 104).

el-nyirbál: [reticeo; verschweigen?]. Kellene válasz-
lani olyat, a ki a nyúlásból a népet fel-érintésnek, isten dicőse-
gére vigaszt, de azt elfelejti, elnyirbálja (Diosz: Tal. 162).

ki-nyirbál: [precando impetro; erbeteln]. Az új hit-
nek az I szavad ki korgáltatása és gyakorlása második diáku-
nyirbáltatott-ki és ki-nyerettetett avagy inkább sok patykoloda-
sokkal fatykoloda ki (Kontiv: Verseng. 186).

Ha ezek az adatok el nem szöknek Szily szenci elől,
akkor nemcsak keljesebb képet rajzolhatta volna meg a címbeli
szó történetének, hanem első előfordulását is kb. fél-század-
dal előbből kideríthette volna, mert hiszen az a munka, amelyre

a Nyg. ideret nélkül utal, Heltai Halója, 1570-ben látható napvilágra.

A Halóban két helyen is találhatunk a nyirbál-al, és ami a legfőbbmód: akkor jelenetere módfelek hasonlít a művehez. Az egyik hely ez: „Ettől ottant ezt mondja a szent Attya, hogy a keresztény fogoly vagyon tartozik vele, hogy ionagira és mashaire semmi szamol ne tarxon, mint azokra, melyek im már nem érei, hanem a Kobzót, Kiknek öröke a Király a Papának általa. É predicatio kedig, melyet a szent Attya predicálna, ipővén a Királynak. Mert noha az ő Papa Attyának sokkal kell adni effele kobzot mashaikkal, azért ő is elégel el nyirbál benne, és még többi tar házat belőle.” (Rit. Könyv. xxxvi. 70). Ide talán még valahogy bele lehetne erőszakolni az, elkunyorál, rimázkodva elker jelenet, amiből sokkal, de sokkal valószínűbb, hogy a Halónak ezen a helyén az elnyirbál már a. m., olvasi, elvén. É föltévé-sünk helyeségét a követező rész még inkább kétségtelenévé teszi. Így: „Vala ez előt más lemelezkarto, Bennauidius Gaspar neve, adatalos telhetelenépi és kegyetlenépi ember, és minetlen meg lopia vala a szegény foglyokat. Mindezen okokért el nyirbaluan valamit, és az Haromszáz vésben el aduan akkor mely kioxin aron is, ha a szegény foglyok körűl valami arua valamit az ő lopasa ellen, azt mindianást a szoros laulettól ki vőven, mely kassa bocrattya vala alla.” (uo. 102). Látnivaló, hogy itt a nyirbál-nak any-

nyira mai a használat, hogy mára, mint a nyir igével való ro-
 tos kapcsolata nem is gondolhatunk, volna Székelyel együtt mi is azt
 valljuk, amit a nyelvörténelki adatok meggyőzően tanúsítanak,
 hogy a nyir ige a régi nyelvben magashangú volt. Fél kell tehát
 lenniünk, hogy a hangutainzó eredeti és, *aphlorando pelo* "jelentése"
 [nyirvél >] nyirbál ige Heltai nyelvben - és eddigi tudomásunk
 szerint a xvi - xvii sz. írói körül egyedül csak az övében - a hang-
 rendi elvén ellentéte is a nyir igehez kapcsolódott és, elvág,
 leszeg, átvittan, elcsúsz, hatalmasul elvesz "jelentésű lesz fel.
 Követői aróban - legalább tudományunkkal - nem akadhat. (Hogy
 a nyir -nak Diószegi Kís. István Kiszárazott Székelyjéből idézett
elnyirbál -jának mi a jelentése, azt a példamondatból
 nem tudom, magából a műből pedig nincs módomban meg-
 állapítani. Kétváz és múlva - már akkor tudattalanul,
 akár tudatosan - ugyanaz a kapcsolódás ismétlődött Baróti
 Szabó nyelvben. Szer az ő idejében annál könnyebben megfoghat-
 késsé, mert akkor már az eredetileg magashangú nyir ige
 hangrendet változtatott: mélyhangú lett. Baróti Szabó-
 nak ez a nyirbál szava - konkrét és átvitt jelentésében
 egyaránt - szelenceisebb volt, mint Heltaié. Az irodalom
 fölkapta és elterjesztette, s mivel eredeti jelentése a legutó-
 bi másképp az esztendő folyamán az irodalmi nyelvben is a könnyedben

teljesen elfeledődött, az írt ma már csak hely kutatása nyomán ismerjük fel régi atyáinkat.

Oldalpecsenye. Apur P. a Metam. Trans. V. cikkében a régi Erächus köntöséről szólván, azt mondja, hogy: „Az uraknak, első főrendeknek az pompája való mintéjük hosszú volt... / Ezen mintéjükön volt sörös, ki egy új nélyes, ki két új, ki három, az oldalpecsenyének hítták; mindennek inkább proportionate vitéz kötés az végén, az ki arany, ki ezüst fonalból, ki elekesen, ki kistá szelyemből való volt, azt varratták sűrűn arcon mentére”. (Montrón XI, 350-1). Ez a hely a verses feldolgozásban így hangzik: „Ezen mentéjükre sörös vella varrva, / Egy, két, s három új nélyesé vella, / Oldal-pecsenyének hítták akkor hítták, / Végén vitézkötés igen négyen állá. || Az oldalpecsenye vagy volt szelyem kistá, / Erächus aranyakl vagy az fonala, / A vagy elekesleg mindennéből állá, / Az menté igen sűrűn vella varrva. (Montrón XXXV, 54). Aprók kírtil még Öregi Mihály pörkökönyve említi az oldalpecsenyét: „Mentére való karmatén sűrű szelyemmel ezüst fonakkal kötött oldal, pecsenye [olv. oldalpecsenye] gombok, gombosarok. (Törvt. 1903. 550). Hogy az oldalpecsenye a mentének olyféle díszítése volt, mely a mente elejétől két oldalt mintegy varrnyi hosszúan húzódó szemek mellé bordaszerűen sűrűn fölvarrt egy-három újnyi nélyes, szelyemből vagy arany-ezüst

fonálból készült pántokból állott: az Apoc kétfendűbeli nyghatáro-
zásából nyilván látszik. Az ő nyomán voltunk róla Radwinsky
(Esaki déles I, 130) és Nagy Géza is (A magyar nyelvész tört. 15;
nyomtatásban is látható, vö. XXIX. tábla 1. kép, 63. tábla 1. k. és még
néhány helyütt)*. De az valóban mégis némi magyarázatra szorul,
hogy a szóban forgó mente-díszítés miért neveztek éppen így.
Mert az is mindjárt világos lesz előtünk, ha tudjuk, hogy
a régi nyelvben még mindig ^{neveztek} oldalpecsenyének. A szerkesztés
hivatala így példának: A ménsáros sódortól, oldal pecsenyé-
ket és malommalat csinált. (Com: Fan. Nyh.). Vettünk egy malom-
nál ménsáros újság elhatalytól fl. 5. 80, mind az két oldal
pecsenyéje rajta volt, sódora is (1809, Tört. 890, 760). Természtőlünk
oldal pecsenyéd, kolbászt, keményet. Természtőlünk
díszítőfő, oldal pecsenyéd (1691. Ed. magy. k. eml. xx1, 67).
Itt már az átvétel könnyen észlelhető, egészen természetes. A
fent leírt mente-díszítés tehát azért hivatal oldalpecsenyé-
nek, mert sokkal pántjai inkább sorakoztak kétoldalt egymás
mellé, mint a szerkesztés oldalpecsenyéjében a brack.

Ordosics napja. A M. és Kassai Rótkönyv szerint az
apórosten napját nevezik így a baranyai és Ormánságban.
Miklosich a Slav Elemente c. munkájában a „germek jelenésén”

* Magyar Géza kései műkötésében „aranyfonálból, kékes, pikkelyes,
galandoros pánt”-nak mondja. (A dör, 1922 december 14. sz. 13. l.).

után otrok kicsinyítőjéből, az otroci-ből származtatja. Van a-
 zokban egy másik magyarázat is, mely nem teszi ugyan fölösleges-
 sé Miklosichét, de mindenesetre — régiabbnál. Debreczeni Im-
 rer Pál ugyanis Turepi ajándékul az Tolen Latorakba fel-vicetett
 Reut Eklus (Kolozsvár, 1800) c. munkájában így etymologizál ró-
 la: „... az Apró Reuten napját az-az, a' Bethlehem vidékén
 meg-öletett kisded gyermeknek halálottának emlékeztetésére (me-
 lyet, hogy már magyarul, de igen parasztosan a' ludatlan kis-
 ség Orodits avagy Orodies, az az Heródes napjának-is hív:) mind-
 járt a' Christus születése után első nyaradik napon rendezte (166. l.).
 Egyáltalán nem lehetetlen, hogy az ordoric-nak az ódörös (vö.
ödericolas a. m. Heródes-játék, apróacemelés: Pall. Lex. XII, 59) és ovörös
 (vö. overicolas Dél-magyarországon egy régiab Heródes-játék maradvá-
 nya, Pall. Lex. XII, 803) mellett orodics változata is volt, tehát D. Imber
 Pálnak ezt a fölvezetést teljesen hitelesnek láthatjuk. Mind
 az egészen bizonyos, hogy az orodics alak csak szerzőnk tollán szüle-
 tett meg, még pedig azért, hogy a Heródes vélt etymon és a valóban
 élő orodics származék közötti különbséget legyen mivel áthidal-
 ni. Ha szerzőnk ma etymologizálhatna, bizonyosan oda is kenne
 az orodics elé a félreértések alaktól jelző csillagot.

Talán fölösleges is mondanunk, hogy Miklosich kö-
 fejtése a helyes, D. Imber Pálé semmiképpen sem fogadható el.

De fölfejtésének némi belse mégis van, már csak ez is, mert tudunkkal itt fordul elő az ordosics nap-nak legrégibb említése irodalmunkban. Akouban figyelemreéltó még egy másik körülmény is. Debreceni Imre Pál tudvalevőleg nem Baranyában, hanem Debrecenben született, s bár hányl-vezt életében sokfelé megfordult, de az Ormánságban, ahol az ordosics (~ ordics) elnevezést használják s kironyára már az ő korában is használták, kimutathatólag sohasem járt, tehát az ordits napját a tudatlan községtől [azaz a köznéptől] valószínűleg valahol másutt hallotta. (Lásd még a felesége is debreceni nő volt: az erdélyi származású tudós Martonfalvi Róza debreceni lányának a leánya, Margit. Vö. Linczyei, Max. Frón). Elmélkapva mégis föl lehet tennünk, hogy ez a szláv eredetű ünnepnevünk valamikor sokkal szélesebb körbe volt elterjedve, mint ma, s így nem jósoltu volna az a nemek anyaga, mellyel Melichet illette a miatt, hogy ez ilyen szűk körben, sőt csak a horvát-szláv nyelv szomszédságában használatos ünnepnappal fölvet a magyar nyelv szláv származású közhelyű szavai köre, az apáca, eretnek, csüörtök, paránna stb. károsága. (Vö. Nyelvtud. I, 122-123. l. jegyzet).

Hátra volna még, hogy az ordosics éi ordics, ódics, ovics hangalakoknál egymáshoz való viszonyáról is mond-

junk egyházi ról. A fejlődés útját így képviseli: A sl. otročit-ből a magyarban disszimilációval *otrosics lett, ebből t > d hangváltással *odrosics, amelyből egyfelől hangátvételével ordrosics, másfelől ietimológikus o-val *odorosics származott, és az utóbbi haplologiával *odorics-vá vált és belőle fejlődtek expressz a hangátvételével orodics és másrészt, bizonyára a székőzeri t halása folytán bekövetkezett hangrendi disszimilációval, az *odörics > overics és ó-dörics alakok.

Ort hián. Ez a szótár Réthelyi Pirkkel de. köröskönyv XVIII. századi munkából és jelentését így állapította meg: némi hiánnal, hiánygal, nem egészen. (Mely. XI, 234). Ez a meghatározás azonban egy kis módosításra szorul. Ugyanis az ort a forintnak, látnak vagy valamely mértéknek nevezésére volt (vö. Mely, Öbölj). Már pedig ha egy pénz-, súly- vagy mértékességnek nevezésére hiányzik, az bizony már nem némi, hanem teljesen hiány, s azért véleményem szerint szótárunknak inkább ez a jelentése: nagy hiány van valaminek. Ez könnyű ki egy változatából is az Actio curiosa követendő helyén: Gaude. Kicsoda az az ilyen? - Achilles: Ihol, Polycarnas a nam, Manódi! - Gaude: Csak hogy bizony, igen forlály hián fő-emberek azok. (186. l.). Itt a forlály a szintén nevezésre jelölő ort helyén áll.

Pacalos. Ez följegyzésben, mely a XVIII. sz. elején kész,
 azt olvassuk, hogy pörlekedő asszonyok közt egyik a mási-
 kas adár házában sároskúti-nak és Pacalos-nak nevezte.
 Az így kintelt viszonszélét különösen az utóbbi címet látkota
 magára nézve sarkon és annyira sívára vette, hogy nyomban
 füstön-fuott pomarával bírt búsítani. Samint minajárt lát-
 ni fogjuk, volt is oka a sarkodásra elegendő.

A két ritkuló közül az első (lehet, hogy a második is,
 de én nem tudok róla) ma is használatos a nép körében.
 A MTL. Eszgrádról, Nagykőrösről, továbbá Szatmár és Szolnok-
 Szabolcs megyéiből jöve fű, de lapaskalásból mondhatom,
 hogy az országban még más vidékein is élő ősrétel. Mivel
 a nép nyelvét ismerik, azoknak nem kell magyaráznom sem azt,
 hogy mit jelent, sem azt, hogy miért éppen sároskúti-nak csi-
 folják az illetőt. Ez a rosszle nőremény a maga bajdájának
 is legaja, sramete, ocsuja ma is, bizonysága nem volt jobb
 régente sem. Honnan van hát az, hogy a fentebb említett pör-
 lekedő asszonyok egyiké mégis a Pacalos titulust vette in-
 kább zotón? Hogy mennyire jó oka volt neki, az nyomban ki-
 lészik a következőköl:

Miközben abban a sokat magasztalt régi világban,
 melyet némelyek szűkei lelkiségben is jobbnak tartanak a maiánál,

valamely városban nagyon elszaporodtak a cécák nők, akkor a nemes város magisztrátusa akképpen igyekezett megvédeni az esendő fiatalokat, a fenyvesséti Közfegyelemet és a sok helyen bomladoszó családi bűncselekedeteket is, hogy a lövényszolgálatnál összehozza a bűn veszedelmes virágcsalait és a hóhérkapad-
lva ki őket a városból. Ez abból állt, hogy előbb a kemény-
elött vagy a falon megráncsították őket, aztán a hóhér és
fogócskái végigvesszőrték a lárságot a legforgalmasabb utca-
kon a város valamelyik kapujánál, ott azután kilökték vala-
menyről és mehetek, amerre támaszkodtak: más városban jobb
sikerrel ^{Kongresszió} ~~procedura~~ és a legelső esetben új megállapítást látni.
Tudjuk Landorral olvasni, hogy Kelemen város egykorban egész-
csomó leányra vezetett szobrot és összekötötte valamennyit
kiűzette a városból, mert „juhászokkal és kvártélyos katonákkal
illetlenül lársalóztak.” (Rajzon a Fővárosi Lapból II, 185). Ezek vol-
tak az i. n. kicsapott naphal, róla származott a közszólás:
Nincs orcája, mint a kicsapott rinyónak (Dupont). Ha azon-
ban valamelyikről kétségtelenül megbitomysorott, hogy áldott ál-
potban van, az megmenekült ugyan a veréstől, ^x de megsemmisítésül

* Németországban I. Károly császár büntető rendszarása, a Constitutio Criminalis Carolina (1532) tette
a kínzóvallatást hivatalos jellegűvé. E fővényszolgálati, hogy a kínzás minden ember ellen használható,
azok is alaposan alapokban lévő nők kivételével. Ez volt az igazságszolgáltatásban nálunk is, amikor horvátban
a Const. Carolina éppoly kevéssé volt lövényszolgálati, mint a Const. Criminalis Theresiana (1762), mely vol-
saképp csak az ország önkéntes tartományokban volt érvényes (vö. Műgy. 18, 193), de nálunk is kö-
vetelték.

-nem valami öngyöngé céljával a szavazókének méghaigalára-
tele marhapacalt vetettek nyakába s úgy kellett a kicsipottakkal együtt
végigszegnyednie a város. Az iffajta nők a megpacalozást még
a kicsipolásnál is nagyobb szegénységben tapasztalták, és nem csoda, hogy
emlegetésére igen-igen nem szeretne hallani sem az, ahival más gy-
szel valóban megsejt, sem az, akit csak süfnyájú veszekedő
társa vádolt meg vele igazságtalannul.

Régi igazságszolgáltatásunknak ez az eljárása maga-
rára meg a pacalos, pacalos k..., fatyul vetett pacalos
k... kifejezéseket.

Párpuska, páriszokly, hogy ezek az elnevezések miféle
fogalomfajtára vonatkoznak, azt a kérdést Takács Pándornak egy
közleménye kapcsán Tolnai Rula vetette föl és istíreddel válaszolt (Ugy.
XXXVI, 135). Kérdése nem sokkal maradt válasz nélkül. De nem Ta-
kács P. felelt rá, noha erre ő lett volna a legilletékesebb, hanem Kardos Al-
bert, aki a Ugy.-nek ugyanabban az évfolyamában Ugy. párpuska, egy
pár piszokly címen vette közre válaszát. Kezinte a párpuska, pár
piszokly nem lehetett más, mint készítői puska, készítői piszokly.
Azóta tudtommal senki sem szólt hozzá a kérdéshez, és így Kardos
magyaránálát általában ott fogadták, hogy lehetetlen. Pedig ennek
a magyarázatának az a fölötte nagy hitéje van, hogy merője el-
kerülte művelődéstörténeti adatokkal bizonyítani, s emeljükre leg-

feljebb csak odavetett néz el nekik lenni utolsó, amelyet azonban a régi ép-
adatok egyáltalán nem támogatnak. Tehát hogy magunk is ne essünk
Kardos hibájába, vegyük szemügyre a régi leírásokat, végrendeleteket stb.
vallomásaikat, majd azok megmondják, hogy mi fán lóvott a címbeli
fogófogója.

Egy dolgot már előre is kitérőkeltem a régi nyelv iderágó
nézeten ismerője előtt, az l. i., hogy a késcsővű puska, késcső-
pisztoly a régi épben sohol nem nevezik páruska-nak, párusi-
tolyának, hanem késcső nélkül, helyes önkéntesül megmondják
a XVII. sz. első felében még eléggé ritka, de később mind sűrűbb-
főbbkísérő késcsővű puska, pisztoly, hogy: egy
göngyházas rakott három lyukú pisztoly (Radányi, Adat.
300, 326, 331) ... az holott ajánlóvált egy késcsővű karabély.
(Tört. 1893, 234). Egy késcsővű, két sarkonyú csonttal rakott vágó
lovai puska (uo., 1899, 14). Egy késcsővű göngyházas karabély
(uo. 1903, 548) stb. Lát a páruska, párusi is lehetett késcső-
vű, amint a következő példák mutatják: Két lyukú karabély
is egy hasonló [azaz szintén késcsővű] név pisztoly volt is.
(Tört. 1900, 454). Egy név késcsővű vágó puska. (uo. 1899, 13). Egy
név késcsővű pisztoly. (uo. 1903, 548). A késcsővű puska tudomá-
sán szerint csak a XVIII. sz. ban kezdett dupla puska-nak nevezni. Ez
az elnevezés a század vége felé elég gyakori. Radányi szerint is

emlék: Ki pedig ott helyett puskát vitt, de duplét. (A' mostan
f. orsz. kül. 149).

Látnivaló, hogy a parásoska, parásistól későbbi puskák,
piszkolyle nem jelentkezik. E' hogy mit jelentett, arra majdnem ráta-
lál Károly is, midőn val mondata emlékei között, hogy a pár piszkolyle
a régi magyar katonai fegyvereléséhez csatlakoztatva, mint (a G. sz. orsz.
Pálfi ismert sorai szerint) a csontos karabély, népi helyes lódlóg,
vagy a sarkantyú csizma. Ebben igaz van Károlynak. Kár, hogy le-
lét a helyes nyomról. Nagy Péter u. i. A magyar viselkedés története
c. munkájában azt mondja a piszkolyle, hogy kedvelte lovassági
fegyver volt [később parási galopási is lett], a nemzeti és vallomai
már I. Ferdinánd idejében használták, de nálunk jóval később ter-
jedt el, főformán csak a XVIII. sz. elején. A piszkolyle a nyereg alatt meg-
szórták többnyire lovasság, amint mindennapi is nevezték. (i. m. 170).
E'ha ehhez hozzáteszük, hogy az előző nyereg alatt, a nyereg-
főben rendszerint két, egymáshoz teljesen hasonló piszkolyle tartották, egyet
jobb és egyet balról - így látnakuk ezt az egykori (XVII - XVIII. sz.),
valamint a későbbi későbbi, de korábbi matracok, fegyverek,
munkák is (pl. II. Rákóczi F. sereg és Savoyai Ferő budapesti lovas-
munkái) - s hogy ez mostan hozzácsatolt a nyeregfőre elcsúsz,
akkor ebből nyomban nyilvánvaló, hogy csak ezt a piszkolylet
nevezték parásistól-nak. Mostan a nyeregfőben nemcsak

pisztoly, hanem olykor a hosszabb csőre löfőgyverek különféle fajtá-
it (puska, stbc, karabély, polkák) is használták párosával. De ezeknek
csőve ilyen használatban rendszerint rövidebb volt, mint a egyalog vi-
sele puszkáké. Hadd említsék még állításainkkal a következő adatok:
I. Rákóczi György fejedelem íja feleségének 1637-ben Réchi Maria-
ról a későbbi Murányi Vénuszról, akit még akkor második fejedő-
nőszáji Kun Istvánúnak neveztek: "... az elmúlt héten Kun Istvánúé
Vincze ment volt lőháton, kés pisztolya fellekerve, szabja nyereg-
főben, ... előtte kés vereték lő, aron is pisztolyon. (A kés
Rákóczi G. sal. lev. 57). Révai András inasomnak [hágnom] felelte
paripános minden szerszámmal és egy pár niderlandz pisztollyal.
(Tört. 1888, 448). ... lőm való kés erőt szerszám ... három főképi-
ten nyergessel, pisztolyaival, réz kengyelvasaival, lovász nyere-
ken kevesek pisztolyon. (Radvanszky, Galádélet III, 360)... egy nagy-
on tall éros pár pisztolyommal ... a nyeregfőből éjél ellorán (Beth-
leni. Ünélet. I. 533). Lovas kisedesnek sisak, előlhátul mely-
vas, koszpad vagy pallos, kivel mind sűrűsoron, vághasom, pár pive-
toly, karabin [a feorverele] (Kriany hadtud. m. 336). Egy új lőm
való pár polkák (Radvanszky i. m. II, 301)... nekem is jó paripános
nyergeslőt, fűkeslőt, pár puokásról elvisszék (Tört. 1890, 313)... ha
mely solgája néki megfogná a leányának halálát, egy jó fűkes,
nyerges, pár/puskás néj paripával ajándékozna meg. (Bethleni. i. m. II, 105-6).

... de az lova pár puszkából a Dunába vezetett (Mon. Fr. VIII, 269). Eadán az fejezetem kioldott ajándékot úgy, mint egy pár pulhán pisztolyt. (uo. 269).

De nemcsak a XVII. sz.-ban, hanem később is, szinte a legújabb ~~időkig~~ ^{időkig} ott találjuk a párpisztolyt a lovaskatonai fegyverei között: A' Kavalériájának, vagy is Szahinak fegyvere kard, pár pisztoly (Gvadányi, A' muskati fegyverek leír. 72)... pár pisztoly és görbe kard a' fegyverek [az utánpótlásnak] (uo. 102)... ~~hírtse~~ ^{nírtse} annak [a kavalériának] lántsa, pikkaja, és több ilyenformán fegyvere, hanem csak... pár pisztolyja (uo. 106)... a fegyverek nével pallos, karabély, pár pisztoly és hegyes tör (Dery, Oszm. II, 21)... a szabad huszárok görbe, nével pallossal, karabéllyal, pár pisztollyal... vagynak fel-fegyverezve (uo. 249). A' mely Szahinak ezüst pléhel ki-rakott pár pisztolya mellett, magán muskatiannak se találja (uo. II, 157). Ezen 1800-ban felállított lovaserejét is azt olvassuk, hogy fegyverei kard, pár pisztoly és karabély (Tooth F., Kis-Kun-Halas tört. 49). Még Földi is azt írja Károlyi Fajos leírásáról, hogy nyeregkapdjába mindegyiknek fegyver van a kezében és két pisztoly.

Ez a könnyű kezeltető, könnyű helyet elfoglaló lövegvet később átveszi a gralográ is és rendszerint övében viseli. Eadányi azt írja a janciságról, hogy fegyvere „kardból, késből, és egy hosszú puszkából ~~de~~, öve mellett pár pisztolyt áll.” (i. m. 72). Nálá

olvashatjuk még ezt is: „A fegyverei is kőöntőkhöz illők, és a lo-
ni hányk-vetett karabélyból, Pólkámból, övön megett pár pisztolyból.
(uo. 134). Rendrei Fáyos Magyar hadtört. emlékei c. művének 88. lapján
két Frank-féle hajdu képe látható, övükben oda van dugva a papírs-
toly. Gerei Mihály írja a görögényi vár német commandansának fr-
filetkü magyar asszony feleségéről, hogy két sebiben [= zsebében]
két fülét egy rövid pár pisztolyt hordozott.” (Tört. 1906, 64).

Az imént felsorolt párosan használt fegyvereket nemcsak
lovason és galagorsán viselték, hanem a templomok véli udvarai köz-
ben is jó helytállalattal tettek. Fegyver nékül a régi időben nem volt
sáncos útra kelni, azért olvasunk Pettkényi dr. Önéletrajzában, hogy
Gróf Prjusz ajándékozott... egy pár üti stucot, hátul kétkez igen
hamar lövőre szék fegyver. (II, 128). Kettesével pedig lepiukál
az okból vittek magukkal az udvaron, hogy veszedelem esetén, mikor
a régién mondása szerint kétfelő kap v. réjjel kapdos az ember,
mindig kézinyben legyen. Lám, így mondja Apoc Péter is: Már az üvöl
mint költő, vagy egy pár stucot, vagy egy pár görögényi puska [= tescheni
puska], vagy egy pár pulkát hordozott, költve, felporvára, az hiú-
ban hátul az üvöl mellett kétfelől*. .. Tlyen két stuc vala az

* Valamivel részletesebben Gerencsén a Mítan. - hoz is Pólkámban: Az arak,
főemberek hiútyában bolv az hátulso üvöl mellett kétfelől hordan le a hiú dse-
kák, az hiú dsekkákhoz gören beinálva, két puskaon vól [= volt], abban, mikor
útra indultak, magköltve + porvára két stuc, vagy két pulkát állott. (Uo. övön xi, 405).

Bátori Gábor fejedlem hintájában, mikor Hilari és Ladányi Váradon meglődöttek. (Montrón XI, 362). Phooq ez a szót is valóban általános volt, az Aporn és Ovesin kívül még a következő adakon is megvénitett: ..Kociban való három pár polyhákos Erdőházi Sigmund utammal. (Tört. 1900, 455). Váron Kolyésához való karabán [i.e.!] Montrón fe-
kezte egy pár (uo. 1886, 156). Egy pár hunsóka való sluc (Montrón XXV, 243). Két pár sluc szekerbe való ... uo 4. (Tört. 1886, 783).

Mivel nyelvünk mindazt, ami alkandoán párosan fordul elő, egy epésmelet fogja fel, s mivel az itt tárgyalt fejezetek közül kivételképpen a piszsló szót nem emleked, hanem mindig párosával viselkedik, a kettő a nyelvfelvezetésben korábban emlekedett, együtt állottak egy epésmelet: természetesen, hogy a piszslópár = pár-piszsló -nak epikét a fél-szem, fél-kör, fél-ár stb. módjára mintén fél-piszsló -nak emlekedt a fél-piszsló, pl.: Az fél-piszsló az a lakatosné hártam; képen és az a feleségem, emleked-
tassam meg. (Tellek. II. lev. I, 258). Mára az olajbaj mondották,
hogy háromszáz lakos árú poltára volt az a lov, ... de semmi epés
nem volt rajta, hanem fél-piszsló, egy hegyes tör s egy nagy üres
teretmaga volt az a nyereg hártájához kötve (Munk. II. 61) * Munk.

* Obsekuat kortes d. A dualis a magasban c. ismeréséhez l. még a
következőket: Er is hallottam, hogy a fejedelen félnapusán is lábravaló-
ján történ Vincen (1614. Tört. 1891, 320). Ez már nyuszt és három fél nyuszt.
(1668. Gresi, Károlj-ud. okl. IV, 422).

nevezetű máskéint is, ha valamely okból hiányzott a víz. A repéci hely-
 vertában levő fegyverek ösreírásában így emlegetik a páros és egyes fegy-
 vereket egymás mellett: egy pár német karabély forma stuc. egy páratlan
német karabély forma ^{stuc} vágyó acélú. egy pár rövid csőű stuc. egy
páratlan rövid stuc. egy pár csontal, rönghárral kirakott
aranyos csőű s acélú loscheni puska. egy páratlan fekete aprú
tescheni puska. egy pár vörös aprú új krompaki puska.
 Más használt páratlan krompaki puska stb. (Tört. 1889, 14-15).

Ami mármint eszünk a fegyvereknél a nyelvtani alaki-
 jat illeti, bizonyos, hogy természetesen csak ez a forma volt járatos:
egy pár pisztoly, egy pár puska. Jelölés azonban, mivel a
pisztolyt mindig, a puskát, stucot stb. igen gyakran párósa-
 val használták, ez a körülmény a fegyverek nevében is alkatot
 tükrözött, hogy a jelző a jelzettel mindjobban ösreforrt, s ta-
 lán némi szóamlatár-levesztéssel is - amit különben az egy
 és a pár köze' élődött jebről is elősejthetnek - az egypár
pisztoly-ból egy párpisztoly lett. Ebből az utóbbi nevezetből
 ébren volt ki s állandóan idő folyamán megkülönböztet-
 sül a párpisztoly, párpuska, mint a következő kifejezések
 a magyar kárpályos nevezetéből: ... mel a sok víz ada,
 kelpap, csapap, sebesi pokróz, kormarsin csizma,
pár papucs ... kévésit kelpeséjese elintua (Tört. 1885, 147).

...három polio comat, két vankosomat, pár cirmamot, két pár
ingemet, keszkenőmet elvitte. (uo. 1883, 384). ... két béso, avagy
kékre való cece (Tahát, Rajon a tör. vil. I, 803). ... négy tucat
exáist pár kés, kalannal együtt. (Törv. 1908, 138). Egy sokban román-
os pár bicallós kés (uo. 137). Mondjam - e, hogy tündér Amida
kilopsta hevílő (Pár emlői körül babonázott ölomedényét.
(Arany, Elv. Alkot. VI. é.). „Hogy vannak az új házasságok? - Olyanok
csak, mint a pármadarak: szexuális egymásé.” (Király
P. közli a Farságból, Ugr. VI, 419). É alvogy az azótti példá-
ban a költő igen helyesen egy szoba írt a pármadarakat,
úgy írhatta Tahát P. is Szaradon-beli közleményében, s írtat-
juk mi is e cikkünk címében egy szoba a párnuska-t, pár-
 pisztoly-t, mert amint az páros madarat, úgy a mi fejezve-
nk is tulajdonképen páros puskát, páros pisztolyt jelentenek.
A negyedik Városi Múzeum művelődéskör. gyűjtésén a pár-
 pisztoly valóban páros pisztoly-nak is nevezik.

Párisi - disznó. Itt a szó mind a szexuális, mind az okkult.
isméri ugyan, de jelentését egyik sem határozza meg, bizonyára a-
zért, mert ennek megállapítására a mindössze három szűkszár-
vi idézet nem lehetett elegendő. Elmélyítve nem föltétlen,
ha pár szóban foglalkozunk vele.

A Tengeriszemle és meghonosulása, illetőleg mai

magyaranyú fölényülése előtérbe kerülésével sőt a területi
a makkos-erdőn voltak. Ma kukoricára fogjuk a hízót, de hajdani-
ban kihajlították a makkra, ha őszel a hízók és a félék makkját
hullatni kezdte s a makkok elcsúszottak, emellett
emlékeim szerint néhány kőmunkásunk is: Hivány ma-
lac makk alá jár, tehát disznó makkal álmodik, dehiszt
mint disznó a makkban, Világos az életben, mint disznó
a makkban [i. e. mikor már jőllakott, vagy már hízni kezd
int] stb. Több helyen a makkokkal v. makkon hízott disz-
nó annyi hájat vedett magára, hogy verődiznó, verőarany
lett belőle. Ezt u. i. midőn le akarták vágni, előbb jól meg-
kergették, hogy vért annál inkább kiesszen s hogy a hús a por-
hangolás legyen, azután főbeütötték a disznóverő fa-val
(vö. mint egy disznóverő vagy fa, olyan csomós botok vol-
tak a kőnyók alatt. Apoc. Metam. Montfau x1, 361), s csak
még szűrt bele késő a hentes, a bálér vagy maga a gaz-
da (l. Mely. I, 415; x, 360). Brúkk- és félék-erdőben néhol még
ma is sokas makkokkal, ámde a makkon hízott sertés-
nek sem szíja, sem szalonnája nem oly jó, mint a kuko-
ricán hízotté.

Természetes dolog, hogy nem minden esztendőben ter-
mett egyformán a makk. Ha most volt a kérés, a disznók

mindvégig csak a legelőn, a nársiton éldepeleken (legelőket sor-
lós) s ott bizony nem lehetett meghinnion. Azért olvassuk
ezt 1620-ból való adatban: Ez paris auagi corteouer Dis-
natul (Fekas l., Kolozsvár tört. ökl. II, 243). Mind a makkon
járó, mind a paris-disnató a jobbággy fizetett adót (az utób-
biktól a paris-tizedet), de a fizetdisnatós pénzzel is meg le-
hetett váltani, s ez volt a váltó-disnató (vö. ökl. II). Szilagos,
hogy a sorány paris-disnató után kisebb volt a váltó-pénz
(vö. ökl. II), disnatóváltó-pénz, sekeváltó-pénz (l. Kádeczky B.,
I. Apafi M. fej. udol. 157, 186, 463, 354; uo. van még méhváltó
-pénz, Barányváltó-pénz, juhváltó-pénz is), mint amennyit a
hírozó v. féliz hírozó makkoltakott jónap után fizetnek.

Minderre nézve építhet sorokat olvashatunk abban
a nagybessű gazdaságlőkeiceli adatokban követhető legjedet-
mes utasításban, amelyel Péteri Kálmán adott köire a Káro-
lyi család ökl. IV. kötetében, ahonnan a ökl. II-nak a váltó
-disnatóra vonatkozó megkérőjelezett csekken adata tár-
marik. Kérzünk körülötte epinehangot: „Méh-rajzól,
paris-disnató is fizetett adnak [a kiscesediek], a vál-
tóra való méh-rajz három pénzzel váltják meg, a tized dis-
natós penip hat pénzzel, a süldőt három pénzzel (285. l.).
Paris-tizedet is adnak disnatójuktól [a fábiánháziak]; az ki váltóra

megyen, az öregitől den. 6., az süldőtől és malacától den. 3. - Az
 mikor makk terem és disznajokat makkra bocsátják, akkor pá-
risi lizedet nem adnak, hanem makkon lizedelnek; ha ki pe-
 nis lizedtől elmarad és vállóra megyen, akkor az öregétől den.
 10., az süldőtől és malacától den. 5. (287. l.). Párisi-lizedet
 az kis-örök nem ad, az nagyobb pedig tartorik adni. Az ki
vállóra megyen, az öreg disznótól den. 6., az süldőtől den. 3.
 adnak; ha pedig makkra bocsátják, úgy az kis-örök
 is tartorik lizedet adni (289. l.). Disznó lizedet ha mikor
 makk terem, onnét adnak [a tarpaik]; ha hol pedig makk
 nem teremne, párisi-lizedet adnak (299. l.). Párisi lizedet
 is adnak [a mértiek]; ha pedig makkra hajtanák disz-
 najokat, ott is megadják a lizedet. Az mikor makkban
lizedlenek, az ki vállóra megyen, mindenitől az öreg dis-
 znótól 9 pénz, az süldőtől 6 pénz adnak. Az mikor párisi
lizedlenek, az öregitől vállópénz den. 6., az süldőtől 3 pénz
 adnak. (311-12. l.) s. l. Valamennyi adat 1648-ból való.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a régiek nemcsak
 makkon hírtól sejtést, makkoló disznó (vö. Jagánji, Magyar.
 szl. szót. I, 36), makkon hírtól salonnát (vö. Saladelly B. i.
 m. 562) is merték, hanem válum hírtól - az is, pl. Válum hírtól
sejtés (uo. 316). Itt három sejtés. NB. válum hírtól

(uo. 580). Késsel valószínűleg darával, korpával mivel
javított konyhai moslénon hírlakán (vö. moslénkal hírlak
disznó: colluvaria C., 1872.).

Pokkolgyháza. (vö. Mily. IX, 96 és x. 240). Népi és név-
sokban gyakran előfordul, hogy a pokkol szó helynév megneve-
zés céljából valamely földrajzi fogalom nevével látsul és
jelzős kapcsolatot alkot vele. „O [i]gy! [i] Galambom nyomára
Arany [i]gy! [i] - olvassuk ex XVIII. századbeli népi iskoláskönyv-
ben - hiszen az én uram egész sárkán, nem hiszen, hogy Pokkol
vörösgében lépjen mássá. (Rud. Könyv. II, 34). „Felőltam mehet-
nem keráten, bár pokkol Juidába is”, írja Mörner Pál Pusztuló
világ c. kötetében (189. l.). „Fekete Orrágra igazítja”, mondja
a XVII. században Ceglédi István (l. Mily. VIII, 372) e helyett: po-
kolra küldi. Ma hasonló esetben pokolországot emlegetnek
országról, pl.: „Mehetsz akár a pokolországra is! Hol a
pokolországon lekergetél eddig?! Párisántyó, pokolorszá-
ghasé letik míg” (ex utóbbi l. 187. XXXIV, 116). „Mivel a po-
kolban is esik néha vész, sokszor hallani ezt is: „Hozam hová
mehetsz? Mit tudom én? Talán pokolvárára!”, „Vajon hol
lesz most? Hol? Pokolváráshelyen!” Ezen köré tartozik a
cimbeli önéneke is, mely az - egyháza utótagi helynevek
(Fehéregyháza, Félégyháza stb.) mindegyiké alá kerül. Tudtom -

mal Ferö Lándor jött a föléjárta: „Vinni igara a napnak? De
 hogy se — a pokolgyháiban!” (Ny. xxvi, 141). Én a néptől ed-
 dig csak pokolgyházat hallottam emlegetni, legutóbb így: „Fő ~~vó~~-
 na má Pestre menni! Oda, oda! Pokolgyházra!” (Képes). De vi-
 szont is dalni adatom csak a pokolfélelgyháza-ra van. Főhainál
 találkoztunk vele: „Eddig a pokolfélelgyháza!” (És mégis m. a föld.
 Nem. kiad. xxxiii, 300). „Menny a maga dolgára pokolfélelgyhá-
 zába, s ne tartsa a ráját más ember ablakára.” (Vadon virágai.
 Nem. kiad. xxii, 44). Tóthai Vilmosnál én is azt hiszem, hogy
 az euphemismus kerette meg ezt a változást, de még inkább
 azt a másikat, melyet szintén Főhainál olvastunk: „Hogyan hol a
félpokolban jársz, mikor annyiit kereslek?” (És mégis m. a
 föld. Nem. kiad. xliii, 112).

Pokolnak tagas az útja, mondja Párizsban. Egy út
 a mennyországba, de van a pokolba, látja a körmondás. Na
 csoda lehet, ha egy-egy máshor ekként is érkeződnél megtett
 utunk felől: „Merre a pokol országján csapargál eddig?”
 De elég sűrűn hallani még a költői körökben is a földi
 helyin: „Hol lehet az a kerdő? Biztosan a pokol padján v.
padlásán!” „Merre lehet az a gyerek? A konyhában, vagy hol
 a pokol púrában v. pokol feneken, p. félsze feneken, p.
félszeiben!” „Hová a pokol istene kérték az a fejér?”

"Emelhesz előlem pollol e...anyáka." (Ruhkar xxi, 313). Tugora
 Jöden linn van polló egyhennájaba!" (Hgt. x, 51). Képmelvi spijtöint
 ed a kis sorozatol könnyen teljesebbé tehetik.

I ha már bajlodunk vele, jöjjezzük meg egyáltalán
 is, hogy a pollol nemcsak a purosson lakóhelye, ahol egyi
 van minden pollolra való, pollol sültötte, p. termette, p. pordor-
jaja, p. fajratja, p. fáttyja; nemcsak hivattan vendéget, fogadat-
lan prokátort, lábellenkodo gperacet, büt-bajt, nyűgött, kelle-
mélenséget hívamán oda, de ott van méltó helye valamennyi
 ellört cserepedomnyuk is. Azért mondja a népies dírisla-
 vonlat: Amugi van ott [valahol valamiből], mint pollolban ve-
re!" I azért mikkoruan ere a barátságos felszólításra: "Menj
a pollolba!" imigyen: "Mennek is én, de ott már nem lehet
elférni, mer az asszonyan mind csereped lőkötték loli."

(Mars-Jorda m., Hgt. xxvi, 519). I azért csak el Amugi is így
 Az elveszett alkalmánnyban: "Hajdanta köcsög volt! I romoré
fénykár, s előme pollolra hajta | Asszonya, hol valamennyi
csere s puross ember egyi van." (I. l.). I kifejezés népi
 eredetű a kállo magy utal a művehez fűzött jöjjelében:
 "Pollolra hajta. Kömönös, hogy pollolban son csere
 van, mert minden asszony oda dobja ellört edényét,
 mondván: eredi pollolba!" (Özdes m. iv, 151).

Publikánszin. Mivel Calepinus szerint Pubflavus...

Vég. Haloványainak sarga, sargazinak, PP. 1762: i kiad. latin részében Pubflavus: Publikán-szin, azaz a szinlevesről szóló cikkeket egész adatok hiányát méltán fejezhette be Tolnai Vilmos emlékére: Amíg tehát valamely határozott adat még nem látszik, a publikán-szin Papai-Páriz szerint haloványoságra-szin-nek kell tartanunk." (Ugy. xxxv, 229). Hogy Papai-Páriznak ez a meghatározása a művelődéskörtől eladott világnak nem állja meg a helyét, az ki fog derülni az alábbiakból.

Mielőtt azonban bizonyítékainkat felsorakoztatnánk, lássuk fejérünk hiányosságainak azon, hogy erre a szóra a Ugy.-ban csak két adat regénykedik (I. II, 1336 és III, 150), azon kívül is az egyik szótárban, é. i. PPB l.-ből való, holott a régi leltárakban, hozományjegyzékekben, végrendeletekben stb. igen-igen sűrűn előfordul, s az a munka, amely ez elnevezés magyarításában egyik főforrásunk, Dr. Radányky Béla nagyvalószínűleg és hirtelen a xvi. és xvii. században i. e. dement művet a Ugy. számára antikvárius kétféle is feldolgoztak (é. a források jegyzékét). Az Ugy.-nak már több adata van rá, de valószínűleg valamenyi olyan, hogy nem lehet belőle a megítélésünk a szin minőségét. Verrünk meg tehát, mit mondhatnak róla művelődéskörünk elöljárói, vagy fordultunk egyenesen

az eredeti forrásokhoz, látni helyes úton igazítani be kellene.

A régi antikenben lévelen-nymon fölbukkanó a darok
 legrövidebbre az híron pendülnek az Oláh. Közlésével: nem so-
 kat vallanak a publikánszin titkáról, mert ritkán mondanak
 emél többlet: egy darab publikán sin apró virágú kamukka, pub-
lican sin sima alatt, publican sin alatt korcsoragy, pub-
likán sin lapola (valamenyri Radv.-bör), adtak korcsok
 egy publikánszin angliai dolmányt (Montrón xxiv, 215), egy pub-
likánszin seymör (uo. 221), hintóban való, publikánszin
 kamukka vankos (uo. 234), publikán sin isterszéknya
 (Tört. 1883, 549) stb. Ezek ugyan se meg nem döveik, se meg
 nem erősítik a fenti megállapítást.

Helyes- Közzel azonban olyan közzések is akadnak,
 melyek már igaz nyom fölé veretnek. Nézzük csak példának
 követezőket: „Büdy Foemia és Frosina asszonyok között
 Ten mindeniknek egy-egy paplank, mindeniknek a közepe vese
 fűtka, arany fonattal, egyiknek a véle publikán sin lapola a
másik sarga lapotha. (Tört. 1897, 367. Oláh Fővárosi végrendelet 1894-ből).
 Cseri Vass Péter 1691-ben így ír le egy madarat, melyet indiai bollo-
 nak mondanak: „... az egész tollának az alja is haszoló sinnek mint
 az farka tüle, és apróbb tollai egészén lók, azon felül publikán si-
nnek, és sarga hátú. (Montrón xxxv, 135). 1724-ben Cseri Sasánna

keslempelajstromában van: „Egy publican sin sinor helyen öv sárga
szekfiommal gomboroti.” (Törv. 1903. 574). Iren az adatra mér
megingalja bízalmunkat Pápai-Piriz írtmérésének helyesége
iránt. De hogy a kérdéses sin valóban nem halványítja, még jobban
kiteszik ebből: „Az mely publicanszin (rödessárga vagy sárgászöld)
rosszok a specificatióban nem találhatunk, ott az: hogy nem
publicanszin lévén az a ki ottan specificálta, hanem színta
sárga.” (Thaly K. özl. Törv. 1883, 187-8, 1809-ööl).

Amint Thalynak ráérjelen köze lett magyarországi
lakosok, ő sárgászöldnek vagy rödessárgának gondolja minniük.
Radnaisally szerint is a publicanszin a zöld színűek egy világs
árgalato. (Gal. I, 109, 155 és II, 86). Kevéke a régi magyarok ruház-
kodásában a vörös után legkedveltebb szín a zöld és ennek pub-
likán -, levendula -, hársit - és longerszini válaszai (uo. I, 155).
Ecoanugyan látsz adatra igazolható, hogy a publicanszin a zöld-
nek egyik fajta volt. Tunc egyekény: egy volt Aranyas atack
kaplan az híle publican szinü zöld velenckey Tapol. (Radn.,
Gal. II, 86). 9 lat publican szinü zöld sekunet (Radn. adot. és várad.
86). 16 réz publican szin zöld volt aranyas (uo.). Zöld publi-
kanszin kamukka párnahaj, kinnéba való (Törv. 1886, 772). Viselt
publican zöld rosszabból ő dolnais. ** (Quad., 1. fal. vól. 62. l.).

* Hogy a levendula-szin nem zöld szín volt, az l. ebből a 24. lapon.

** Kádor d. Magy. Könyvt. bel. kiadása szerint: Publican = pelikan = madár; publican-
szin = sárga (52. l.).

Ugyanvaló, hogy ^{a teljesebb} ~~aranyos~~ forma az eredetiből s ebből egy új
rövidült a publikánszin (= publikánszinü < publikánszinü rőld), mint
a fűsinü rőldből vagy pársitszinü rőldből a fűsin, pársitszin,
az aranyoszinü sárgából vagy a szalmaszinü sárgából az aranysin,
szalmaszin, vagy a lángszinü vörösből a lángsin stb.

Mármost csak az lehet a kérdés, hogy a szóbanforgó
szint miért nevezett éppen publikánszinnek. Ha ezt eldönthetjük,
abból látni az is tisztul, hogy vajon rőldessárgát, sárgászöldet,
vagy a rőldnek miféle világos árnyalatát kell rajta érteniünk. Rad-
vanszky szerint a publikánszin a mesés pelikán madárról nevezett
így (pelikán = publikán), mivel ennek a madárnak színe világos
rőld [?], az I. Matyas király által a mérey-családnak adott címer-
levélben is világoszöldre van festve (Gal. I, 183). Hogy ez a meg-
nevezés miért elfogadhatatlan, azt hiszünk, nem kell bővebben magyaráz-
nunk. Tudjuk azonban, hogy a régi nyelvben nemcsak ennek a mesés
pelikánnak, hanem a gödénynek és még gyakrabban a papagájnak is
publikán a neve. Csakhogy a nyelv-adatok kiűztek ellenére és sen-
ki sem a répiségből olyat, melyben a publikán név a pelikánra
(mindkét értelemben) vonatkozik, de olyat annál könnyebben, amelyben
papagáj jelent. Pl. Ez feyer bokor gon Tot, publican tollal ríjfralt
(Mely. II, 74). Nem hallik Publikán' bűfás cserepése. (Gyöngösi, Kemény Zs-
nos, Dugonics kiad. 454. l.) ... volt még papája [így! rőld: papagája?] is

az az publikánnya (Tört. 1851, 205). A' vadony Indusoknál elég eken,
és tyukon vagyon: nevelnek (publikán madarakat)^x hogy tollaik-
kal magokat ékesgessék. (Molnár F., Magy. Könyvtár III, 134). Gua-
dani sem a pelikán = gödényl nevesi publikánna (vö. Kérván a'
setébe egy nagy sereg Gödény [Fel repült előttem. Így fel. utó.
1890, 26. l.], hanem a papagajt és így magyarul róla Rondo Péljá-
nak egyik jöpprelében: „A' publikánny madaraknál Afrika, s
Amerikába vagyon lakások; igen szépek, ki zöld, ki kék, ki vörös, ki hamu
sínű, a' terméket sokra lamitva öket, beszállnak, süvötenek,
minden állatokat megmozdítók. (1804: i kiad. 485. l.). De látan
meg néz generális karmuál is híselesebb Lann Mikolozzi Páspár,
ki Francius Farkas latin állattanás fordítja magyara egy jöles vad-
keré címen (megj. 1804-ben Lőcsén). Ő is a papagajt mondja publi-
kánna s a többi körött ezt írja róla: „Mert a' Publikánna a' kék-
sö látatja megvilágásra nem méltó, melynek az ő tollai szép
zöld Páparagdos színűek, sőt teste - is többire egészen zöldellik.”
(446. l.). Mikolozsinak ezt a régi elnevezését, mely Guadani
óta kiavult nyelvünköl, újítja fel a magyar Brekumben a
joles madarludós, Chezel Tokván és a papagájfélék egyik ne-
vés (Paleornis) jelzi e névvel. Chezel szerint, „több mint valószí-
nű, hogy a régi magyar írón, publikán ' neve is leginkább e nembe
való fajokra vonatkozatható.” (V, 296). Brekumben valószínű
^x Így, zárójelben!

nevezte régi levélröld, sőt az örvös publikán (Palaeornis torquatus). Főnévén igen élénk, némileg sárgába hajló fűröld. (V, 295-6).

Ismerve régi róllaráink megláthatatlan lemeztörései műnyelés, szinte ez a granum látnak, vajon nem róllá-
róink levezetése-e ösre - a hasonló hangzás következő-
ben - a pelikán a publikánal s az ö nyomonkon halad-
tak arán azok az róink, akik a róllálevő madarak körül
csak az exiket, vagy talán oxiket sem ismerék. És de a-
kai is, akik annál van a dolog, az az ex kétségtelen,
hogy a régiek nem a saját saját vérevel látláló kéreletbezi
pelikánról, nem is a róllá gödényről, hanem az élénk fűröld-
sínű papapáj = publikánról neveztek el publikánsiúnek
az exkor annyira kedvelt röld sán sárgába hajló árnyalatát,
melyet régiesen sárgálló röld-nek lehetne mondani, s
melyet ma - bizonyosan német keptára - napapájörld-
nek nevezünk.

Seberi pokróc, seberi ada. A seberi pokróc-ot sem a
Nyl., sem az Ölls. nem ismeri, holha régi fölgyezéseinkben elég
sűrűn találkozunk vele. Türe néhány példát: Seberi pokróc
vetünk ex ex 12. (1663. Mon Tm E. I, 318) ... vittünk ex seberi
pokrócot Novordanuak (1663. no. 343) ... mel a von vég ada,

Kalpas, rafrang, sebesi pokrócz ... kévés és leljes épen elűntek
 (1681, Tört. J. 1885, 142). 10 sebesi pokróczot vettem. 10 tall. 19 ar. 10 den.
 (1703. Horvák, Kezkenes lör. IV, 90). Egy jó sebesi pokrócz 1 forint
 80 den. (1746. Tört. J. 1888, 195). A Sebesi avagy Porbándi Pokrócz-
 nak a java (1703. Tört. J. 1897, 601). Testalok egy aritt sebesi pok-
róczot (1796, Gradányi, Alf. ut. elm. 259). Bizonyos, hogy a
sebesi pokrócz névadásánál helyét nevében rejti, csak az a
 kérdés, hogy Alsósebes, Nagysebes, Kissebes, Porossebes, Karán-
 sebes, Párossesbes, Sebesvár, Sebesvár-alja stb. helységeink közül
 melyikben keletkezett. Erre a kérdésre kétszfélelen válaszol az egy
 1615-ből származó gulafshérvári ábrabás következő adata:
 "Egy jó sebesi pokróczot, Karán-Sebesen helyében, az hol minál-
 ják, 15 ként [adjanak a skörmiesek, kik hasznakot, haris-
 nyát, csoudorát, gubát, csuklyát, pokróczot csinálnak]. (Erd.
 m. m. l. eml. VII, 286; u. így 1616-ból no. 338, 1627-ből no. 393 és
 471). Pesty Frigyes A skörényi bánok és skörény om. lör. c.
 munkájában Karánsebesről szólva szintén megemlíti, hogy "je-
 les aritt voltak az itt készült pokróczok is, melyeknek nagy
 keletje volt." (I, 449).

A régi porossájakon között néha sebesi aba-ról,
Karánsebesi aba-ról is van szó, de erről már nem merjük
 határozottan állítani, hogy Karánsebesen készült. Tudjuk, hogy az aba török -

országi postó (pauus Turcicus, vö. Mely. I, 127), viszont
 Korabinszkyból (Geogr. hist. Lex. 82) és Pestyből (i. m. I. 442-3) isme-
 retes, hogy a görög és rács kereskedőknek Karánschesen, mint áru-
 lerakóhelyen, rakktárai voltak Törökországi áruik számára. Az
 idegen kereskedők nem vihették áruikkat elcsengetés helyére,
 mert ez a város kiváltságaiban ültözött, hanem kénytelenek
 voltak Karánschesen lerakni és áruja bocsátani. Itt történt ez
 a Törökországból szállított áruval is. Lehet ugyan, hogy később
 már Karánschesen is csináltak árut, de az bizonyos, hogy ele-
 inté csak az az áru nevezett sebesi-űn, Karánschesi-űn,
 amely Törökországból készült, de Karánschesről került a hazai
 kereskedelem forgalmába.

Király Keresma. Miközben Kemény Fános, a későbbi
 szerencsétlen vért és erdélyi fejedelen, fiatal korában mint
 Bethlen Gábor leánykérő követsejének látja a brandenburgi választó-
 udvarába irányított, Lusatianán [= Lausitz, Lusatia] egyik vá-
 rosában, amelynek nevét azután elfelejtette, egy „hercegi ár-
 nál” vendégségben volt ott a lakoma alkalmával egy „művelő-
 déslőről” is és ekkor lapasztalalt szerzett, melyet
 önéletrajzában így ad elő: „Itt láttam mi magyarok elsőben o-
 lyan asszonyemberi öltözetet, hogy melyek [= melők] merítelen,
 kinyitva legyenek, melyekbe itt is, és ~~amelyek~~ is igen venerus
 egyebek is.”

ember az öregem Mikó Ferencz sokat ácsorga, de csak sárász kor-
somája lön." (85. l.). Hogy ebben az időkben mit akart Kemény János a sárász korcsomá-val mondani, azt egyszer olvasásra is sejt-
 hetjük: nem-jámbor Mikó uram hasztalanul áhítozott, vágyakozott,
 semmi sem jutott eszébe a lábat jókából, mert bizony csak olyan hely-
 zetben volt ököfoglalt, mint Mikó Törökországi Leveléi-ek új-
 donsült önmény feje: „Láttam kell lenni kedvenc, csak sárász
kortyot kell nyelni, mert nem szabad meg kordolni." (48. level).
 De hogy mit jelentett Kemény János korában a sárász korcsomá,
 s hogy a vála már írtá értelemben használt kifejezésnek mi-
 lyen gazdaságföldrajzi háttere van, az latin mégis némi magya-
 rázást kíván.

A sárász korcsomá-t tulajdonnal csak egyetlen szóvalunk
 magyarázra, Ballagi Tej, Kócsa, de elhalmasít az is merül.
 Rörinte ugyanis sárász korcsomá, formájis útfélek vagy vársók. Ha
 már most ezt a kifejezést összehasonlítjuk olyan népies, lepróbuszire
 tréfas kifejezésekkel, melyekben a sárász melléknevet jelszóként se-
 rekel (sárász kántor = nem tud olvasni, vagy nincs orgonája, sárász
kovács = nem üxi meckerepést, sárász prókátor = nincs pöre, sárász
dajka = nem szoptat, s t. még több olyan, melyekben a sárász a. m.
 ,vagy egyeb fogadás nélkül való, nedvelési, akkor arra
 a következtetésre kell jutnunk, hogy a sárász korcsomá azért sárász, mert

vagy vendége nincs, vagy bora hiányzik, ami az útféle koresménéval
olykor megeshetik ugyan, de a vásáriakkal alig. Azokban akkor
helyesen magyarosra hallgat a maga szász koresma-ját, akkor hely-
telenül, amikor bizonyos, hogy a Kemény Fánorai nem ezt kell értenünk.

Parasztkörkincsi följegyzésünk közt gyakran találkoztunk
a szász koresma, szász bor kifejezéssel, például: Az székely u-
nainak atyaukfiai könyörpésed utunk ő nagysága megbecsülve, ve-
lünk egyetemben országul így végeztet, hogy ennek utánna az szá-
raz koresma és semmi bor árultalás köztökön ne legyen. (154. l. r.
102. q. l. eml. II, 475.) Találjuk szász koresmát fidei lapomak flo-
ranos 20 (1688. Tört. 698, 431). Anno 1680. 19. Aprilis. Vármay György
Kománai szántások adminisztráls pro anno 1680 szász koresma
bor árát, fl. 62 (Kádovay B., Székely M. uat. 327). Pimkődi adós
pro anno 1684 fl. 91:90. Meliori szász bor árát fl. 48 (uo. 328).
A die 2. Martii ad diem 10. eiusdem adminisztráls ottaló szánta-
sunk, Över Fános szász bor ára - és utbarium székely való provan-
tus, fl. 100 (uo. 328). Szász koresmator árát, fl. 23:46. (uo. 328).
Szász koresma párt, fl. 48 (uo. 323). Szász koresma árát
fl. 62 (uo. 465) 46. Ez adatokat desády J. (A magyar jobbágy-
kör.) és Takáts P. (Rajon a Lőrénvilágról I-II) munkái nyomán így
világíthatjuk meg:

A jobbágyok idején a földesúrnak fontos jövedelmifor-

nása a bor-árulással, a kocsma-lakói volt, de csak hogy ez eseten-
dő egy részben lehetett csak az ő borait árulhatta, hanem ez esetben
még bizonyos alkalmakkor (különösen sátoros ünnepeken, vagy szent-
pálás, keresztelés, vajdálás stb. idején, ezekre vonatkozólag
l. Taktika i. m. II, 245-252) egy meghatározott bormennyiséget
kivethetett falvainak, melyet azoknak - vagy volt ihalmukjuk, vagy
se - megszerelték azon el kellett fogadják. De ha az említett
esetekben a falunak magának is volt elegendő bora, vagy eset ok-
nál fogva vonatkozott kocsma-áruhí, akkor párral megváltatta
magát a helyi borászattól. Ezenkor száraz kocsma,
száraz kocsma * (l. Taktika i. m. II, 252), száraz kocsma pár,
száraz pár fizetett, s a kivett, de el nem fogadott bor szá-
raz bor, száraz kocsma bor hivatal.

Íme, ez az a száraz kocsma, amelyre Kémény Sándor
céloz. Azaz, hogy diókoramunk nem az őt lőn kivesett en része
benn, mintha vonatkozott volna a jótól, minth a száraz kocsma
fizető falpak az arasz borától, hanem most nem ízelithetke meg
az, amire szegény földész diszka exhibent.

Temető. A temető hely, temető hely > temető hely
- lakásait sokáig nyelvünk újabb fejleményinek tartották
és az őt temető hely a szék-ben is. A. Priamel stb. mutatott
reá, hogy „jó hely a szék-ben volna.” A temető idéri e szék

az első adatot 1689-ből, Crepi Vass György naplójából (Műgy. XII, 166). De a jelző szerkesztésből önállóvá lett temető-t megtalálhatjuk már Balassi Pános Livánias magyar krónikájában, melyet egybeszerkesztett és megír az 1662-ik esztendőben: „Gulay Ferenc ... napra, Nádányi Pára meghalván, sírult a város déli temetője mellett levő egy nagy síró és gyümölcsös kertje, a régi temető is volna igen nagy helyen, de hogy elejét fogva való sok temetővel sokkal nagyobb megrakodott volna és eltölt volna, az napra síró és gyümölcsös kert a városnak emlékeztető adta ajándékban, és a régi temetőhöz foglalni engedte vala.” (Újabb nemz. Könyvt. II. fol. 432. l.). És hogy az 1660-as években már eléggé közkeletű lehetett ez a rövidülés, azt a következő adatok bizonyítják: „A mi az udvarieli ortodoxa religión levőket panaszát az temetőben való ártól illeti, semmiképen el sem foglalhattuk, holott orrápás székénél nagyon az körösépek temetőben, melyen az temetés előtt ő keglmenek kapus láttatának, melyen most nem levő kapu, vele idein foglaltat kérték be ő keglmenek, tehát ő keglmenek ott, hogy vele idein / nincs kapu, az temetőben; az catholikusoknak levő az magunk címet-rününkkel utunk az temetőben.” (Erd. or. gyűl. eml. XIX, 506, 1666). „Praedicator ariménus ő keglmenek lánásul és ~~temető~~ ^{örök} sul egyelő élelemmel megmarasítján, emé ő keglmenek

admonuésatuk aharván, hogy az halottak az temető helyre kiki-
sérjék és az temetőre elhelyezésre elött, praedicatori-
um mindezt háza ne rögzessen magánosan." (Kolozsvári - Örvári,
Corp. Latul. III, 661, 1664). „Prato, ciuitas, vagyis az in-
ván az becsültes Lancia elött, hogy az templomban az halottak
praedicatoriának alkalmosságával kezmi igen nehéz és ka-
jós, melyre névbe ő kegyelmei remedialnak, hogy vagy ház-
nál, vagy temetőben lenne az Lancia. Azért ő kegyelmei con-
sideracioban vevén az dolgot, úgyemint az praedicatoriának, hogy
vagy háznál, vagy temetőben lenne az Lancia." (uo. III, 662, 1664).
„1663. die 15. aprilis festivitatis Norvici Pál fiauskájai Nor-
vici Ferenczel Lencsük el az ungrári temetőben." (Mon. Hon. XXXI,
120). „Cinálunk építkezni a temető mellé, melyet
velünk lőtték a város." (Tört. 1902, 380, 1661. Kézírti id. Wener
Faint naplójából). De előfordul már az az újnak tartott szó az
1640-es években is; eddigelő csak a legképzőbb adatok nek: „Ki-
vel az új temető rendeltlenül álltak az sírokat, hást ama vigá-
zó ember rendelkezék, az kik [ig!] hírével ásson minden em-
ber sír." (Kolozsvári - Örvári i. m. I. k. 2. fele, 1649). „... Templum, hást
és schola - hást építésében, temető cinálisában, porgolások
házában és könyvkeresek dolgaiban erel ismenni a falu-
beli emberek." (Győri K., Kézírti - sal. orlt. IV, 313, 1648). Hogy a

régi és új kifejezéseken egy ideig néhan megfigyeltem egymás mellett,
 míg az állatmászok a másikat ki nem szeritve a közhasznú alaptól, arra
 nézve felfelé, a Corr. Szavak. III, 66. lapján ideért mondatán ki-
 rül még tanulmányt véve a következő is: „Mely két kanalok-
ban ugyanazon esztendőben igen jó állandó korlással környit-
 véstelen, hogy ez két különféle fás kétfel [egy!] a kanal helye
 nagyon megfigyeltetett volna, az városnak nagy állatmászóságá-
 ra esett volna”. Ez a néda a. i. Rintén Szalai László ma-
 gar krónikájából való (437. l.), ahonnan cikkünk elején az
 immár ~~de~~ önállóan kanal-t idéztük.

Újkeresztény-kés - Mádón Nagy-Peleste építványai néla-
 rusa ábrák - fájva a kritikának a kizárólag stávkorai és me-
 legedett, a vendéglátó kritikák, melyek annivel a keveskedet
 volna neki.

Új keresztény-kés az élethoz fenne.

Ezről a képről Karos Albert magyarázatok kiadá-
 sában az állítja, hogy zsidó bicska volna (Magy. Könyv. 39. é. 28. l.),
 de hogy ez miféle bicskafaj, sem ő nem mondja meg, sem a stá-
 vkor. Csak Visai Hányt dolgozataiból (Műt. XXXIII, 62 és Műt. XLII,
 463) és a Műt. egyik lapján közzétételéből (XI, 287) tudjuk meg,
 hogy Tordán és a szatmári nép nyelvén, valaminek ^{hítküldő} ~~hítküldő~~ megneve-
 se a zsidó bicska olto, fanyellő bicska, vagyis az a bicskafajta, melyet az

onag mas resreiben budli-v. buogli-nak, Zenlan longuó budli-
nak (Ny. xxxviii, 419), budli-v. buogli bicská-nak (Zaloután budli-
bicská-nak is, l. Ny. XLII, 259), kusatoró-nak, bekanyúró-nak,
bécsi bicsak-nak, modi bicsak-nak (Nyf. xxxviii, 29), fehervári bics-
ká-nak (Nyf. x, 61), hutykora-nak, facuca-nak (e két utóbbi
l. Nyf. LVI, 33), tribicská-nak (Mly. I, 282), tokókés-nak (Mly.
VI, 95), fingeragó^{nak}, fingerelő-nak, lutudli-nak stb. ne-
vernek.

Alig hihető azonban, hogy a villosnak ilyen rosmageli,
rosmageli nyagda bicská lett volna (Quadriviat síkora:
„próbálni lehetne ezt békán”), melyet a „bölcs lapotkás”
bajosán lehetett volna fölvelelteni, s hogy ilyenről mondania a
nóráris: „... a' fent kés s állás elővette, / ky fejei kemén-
rel mekem helyhezette.” Amint kevésbé, mert ha bicskát
gondol, bicskát is is Quadriviat, holott mind a két helyen kés
szóval. S hogy ez milyen kés lehetett és mi is nevezte ujkeres-
longuak, az a művelődéstörténeli adatok segítségével köny-
nyen kideríthető.

Az ujkeres szóra a nyf.-nak is az olli.-nak
szóan ex-ex adata van. Az utóbbi 1731-ből idézi: ky uj-
keres keres keres keres [vászár] akárnikor d. 48. (Gardlör).

* A nyf. szerint: rosm, éles bicska v. kés, a nyf. XLII, 258 szerint: minden rosmul
vagy bicska, de kiskükkölőben: oló reokés. „Ne vés ajat, mor'a zsidó mind
békákak nyit vala, aré appa e'...” Mly. x, 237. L. még Nyf. LVI, 33. is.

Leule III, 88). Az előbbiek: új-keresztény: anabaptista. Az új-keresztények eszelőse blondoc: anabaptistae fanatici sunt. (Com: Fan. 181). Ezek az adatok már rávilágítanak a helyes nyomra, amelyen sikerrel kereshetjük tovább.

Az anabaptisták, népies nevelőn habánok, merve országból kiűzetve, a XVI. sz. közepétől kezdve nagy számban telepedtek le hazánk északnyugati részében, Pozsony, Nyitra, Trencsén vármegyékben. Valamennyi szorgalmas, iges mestere, munkájuk nyomában felvirágozik az igaz hitű népek a XVIII. sz. ban sem kivétel, sőt a fehérvári csata (1640) utáni folklórú mérleken indul meg és a kíváncsiságnak egyre bővülő rajai keresik föl országunkat. Bethlen Gábor hadjáratai alkalmával is megtekint meg velők és ámbár san hitelweiben, sem ebből fakadt kommunista felfogásukban nem orvóztak, mégis kámopatta őket, s mivel állatta, hogy ezek a külföldben degek iparosok nagy hasznára válhatnak országának, azért 1621-ben kőművek sokat Erdélyben kelenek meg a száz mestereikkel nem nagy öröme, azonban kétségbe nem jává Erdély iparának (Augel J., Bethlen G. életjárja, Magyar. Könyvt. 188. sz. 66. l.). Ezek az anabaptisták, akiket újra keresztelőknek (Wiedertäufer) is neveznek, az újkeresztények. De adjuk is a szót Szalai Jánosnak, aki Székelyudvarhelyi krónikájában a következőket mondja róluk: „Magyarországra az újkeresztények körül majd kétszáz évvel ezelő mindenféle jó mesterembereket

(ha nem öbölkel) mind feleségével, gyermekével békésen, és ar-
 kat Alvinczen az Magyar forradalmában igen alkalmatos kis helyre
 bíróság privilegiumokkal, szabadságokkal megelégedvén. ... mindenféle
meztelenbenek különféle mi helyes, lakóházak, sok szép szőlő-
kel, külön külön majorkodásokhoz való kertek építés, mind
telepítésekkel fogva minemű nagy alkalmatosságára, hasznára voltak
 mind fejedelmek és mind az országban, az mindennapi próba undagi".
 (Ujabb Nem. Könyvt. II. f. II. k. 5. r.). Bod Péter is megemlíti őket Az
 Isten vidékeső anyakönyvéhez ... leírása (1844) c. munkájában: "A
 kis Erdélyben laknak Alvinczen, azok jöttének volt ide Monarchia MDCCXXII
 [1722] sz. a' meztelenekre nézve adástól nézve hely. Az önkéntes-
 ről a' körmei nevén Fekete Kécskek, rendszerint pedig hivatal-
 nak új korszakok". (1844. l.).

Igen a "mindenféle jó meztelenek" leírásból fakadnak,
 különösen jók fehérek, kardkötésük és kések voltak, de
 akadt köztük lakatos, asztalos, postakötő, lakás, kádár, kímár,
 sár- , süveg- és kocsiárto és sok más és foglalkozású is.
 (Vö. Horvinsky, Geograph.-hist. und Produkten-Lex. von Ungarn.
 Pozsony, 1886. - Dr. Szendrői F., Szabados tört. Magyarországon és ha-
 ban majolika. Műv. Ipar 1889). Különben arra, hogy mivel foglalkoztak,
 nem számunkat vannak nyelvtörkéli adataink is. Tíz ep-
 nekünk a sok közül:

Egy láda újkeresztény... az nép farakkal rakott

(Rad. Adót. és várn. I, 259). Az mely ládában voltanak az új keresztény korok (uo. 337)... in anno praeterito ő felsége kegyelmes parancsolatjából vásárolt az új keresztényeknek az portán elofutó fogat, röngházak, berzengőfák (uo. 83). Tokaji Borokkal bano új keresztény kolcsárnak (uo. 230). Egy öreg róles almarium kiben az alább megírt új keresztény fehér edény nagyon (Rad. Csak. II, 372). Új keresztény öreg fehér lálak (uo. 372). Horvátok való kinger (uo. 372). Ugy keresnek való nőre és kanyónak való két fehér farakkal mi mind azon új keresztényi fehér munkából (uo. 372). Az új keresztények kel lakásnak jónak kell lenni, egyeb mestereembereknek is. (Ribiágyi P., és Ráthóczy F. fejed. csak. uo. 347). A gyermek aon ánapottal van az új keresztény borbély és a váradi is azt mondja, inai majultak meg (uo. 383). Az új keresztény posztócsinálóknak pedig egy köcsöveget és kéntől lakomnak adni (Rad. Csak. I, 143). Ugy tudjuk az tizedeseknek csak fehér posztó kellene, erről az vinai új keresztények gardájának kellene serio parancsolni, éjjel nappal kismittenének. (Tört. 1880, 18). Új keresztények ismét vitelen édes szíven, ha igen enged, és mind posztócsinálóknak, egyeb mestereemberek is ígykeren köztük kereselni (Tört. 1879, 15. Bethlen F. írja a feljegyzések 1611-ben). A magyarbörök az új keresztényekkel kigyártalván, a nívemben való csodolnak, hogy

amikor a nagy betegség ellen nagy orvoslása volna, hogyalmatosan
kiszáradván (Kálvái i. m. 226). ... ism. ez alkalmatossággal
Petroözy aramnak valami új-keresztény mólusai feől (He-
cker Ambros naplója. Mon. Irón xxxiii, 252) H6.

Törzseink az újkeresztényeköl deö sorban mint ügyes
aranyműveseköl emlíkenek meg. Működésük egyik főtevése-
désük fejezete a hazai keramika lötkelésének. Képzőművészet
mivelén vásárlóják, s birományára ékezes edények lehetnek az imént
felment csémén csálok, tányérok, farcsák és korcsók, mely máskülön-
ben a régi leltárakban nem sorolnak fel őket, vagy legalább is nem
olyan formában, mint jensebb láttak, s hon a kézes mesterségben
is jeleskedtek, arra nézve Korabinszkyu kívül még más törzse-
ben is találunk adatokat:

Vagyon egy öreg iskálulában húszmincegy pár új
keresztény kisék. (Rad. Gal. II, 301). Még pár új keresztény kis.
Ez között három pár új keresztény kis (uo). Valószínűleg az ő
munkájuk az az 1 pár exüst francéni kis is, melyről ugyancsak
Radovánsky id. munkájában olvasunk (II, 384). A naplóiro Halma-
ri István azt mondja az erdélyi újkeresztényeköl, hogy „Köze-
re még Bethlen Gábor felépített valami anabaptista bolgárokat
[i. e.!] ad excolendam manufacturam, kik még most is a készí-
vésben és farakasságban emineálnak”. (Mon. Irón xxxviii, 104).

„Articulus is vlt nall, - folytatta Halmaóri - hogy soha vallások-
ban ne háboríttassanak. privilegiumok is mind Bethlen Gáboról, mind
Rákóczi Györgytől, melyben csak az az egy obligatiojok volt, hogy mi-
vel mesterekemberek, így mint késztársak és farekassok voltak többire,
a fejedeleme udvara számára mindent fél áron dolgozzanak.”
(uo. 312). Ők késztették tehát azokat a készeket, melyekből még a
követségi adatokuk emlékeztetnek meg: Az kizesedésnek egy pár új kö-
vetségén kés (Könyv. I, 128). 5 kizesedés új kovesztékén készek
kildak ushi (uo. IV, 247). Az Kihajónak már kaker... egy kupa...
új kovesztékén kés. uo. 5 (uo. I, 65). 7 kés, melyek kőreil egy a-
rangys feje, egy kőz aranyos, egy új kovesztékén kés (Könyv,
Keszkenés kőre. II, 67). Anno 1688. 10. Februari az új koveszté-
nyek új eszendeő ajándékában hoztak készeket és bogállt (új)
edényeket. (Ládeczky B., I. Apr. 11. fej. advat. 478).

Szilvánaló, hogy ezek a készek nem voltak körönsé-
ges, csak egy ívű munkák, de az új kovesztékén kizeső ívű kés-
skisiményei is nagyon kelendőek lehetnek, mert új és kizeső kises
váltanak Korabinsky ismeretlen kieneti (L. i. m. 210, 715 old. l.).
Tannint fehéredényeket ismerék a Fehéredényei kieneti kieneti
mésfélé is az országban, bizonyára ezek jöhetnek szőlőmunkák is el-
juttatnak mesre földre, így egyáltalán nincs mit csodálkorni raj-
ta, hogy az alföldi csikós kizesben is új kovesztékén kés kizesnek.

A köllőnek pedig, ha másra nem, Rakolczán módjában volt megismerkedni az újkezeseknek ipari ügyeivel, hiszen a Moldvából kiutazott anabaptisták első telephelyei (Kobolint, Fokó, Fent Fános, Lévárd) mind annak a városnak közelében feleltek, ahol az új falusi népiarság budai udvara készült.

Égy szó annyi, mint száz: Pozdányi kritikának köve nem paraszti szidőcsin volt, hanem újkezesek ipari gyártási jóminőségű készítménye.

Vörödisznó. A Műf. első évfolyamában vetette föl Fehér Kálmán azt a kérdést a vörösmalac kifejezésről, hogy „van-e valahol tudata annak, hogy efféle kifejezések minő föltételeken, eszjáráson alapulnak (Műf. I. k. 20). Ugyanazon az évfolyamon olvas-
hatjuk, hogy vörödisznó a m. leőhi való híron sejtés, és Dr. Rad-
vinszky B. adataiból „a vörö kifejezésnek mind etelme, mind
eredete meg van magyarázva”. (uo. I. 315). Ámde a dolgot miként-
je fölül mégis homályban hagyta Radvinszky sorai. Egy a-
zét nem véletlen föltételezés mintha Herman Ottó, midőn gyermek-
kori emlékeire Tamaskodva, elméjébe a disznó levetésének
módját is ott látta. Szerinte „... a szelíd és nagy hár ugró a disznót
kergette, a mészáros pedig alkalmas helyen állította az újat és
a mivel az állat odajutott, [a disznóvöröfá-^x val] homlokán

„Öö. Kénekynek volt ciz-^x lisenőst sarkos, forrás szögai is asán, a
oroknak mind egy disznóvörö napi fa, olyan romos bolon voltanak az
híjok alatt. (Műf. Metam. Trans. honf. x1, 361).

isőre, hogy elkészült és összerakott. Csak ekkor követhetett a kés.
... A megkegyelésnek az volt akkori magyarázata, hogy a hús
korhagymás lesz, a megkegyelési állat pedig jobban eszeli a vért. (Műh. I. 415)

Magyarizálás adta aróban a róban forgo kifejezés-
nek már Herman Ottó elvált felsőházaadál Horvák János Kesküvés
lörténke c. munkájában, melyet annak idején Csengeri a legjobb ma-
gyar monographiának mondott. Ezzel az a magyarázat nem képe-
lette Herman Ottóét, helyénvalónak látom közléseni.

Műve II. kötetében (az a kötet 1861-ben jelent meg) 77.
lapján a pécsi kisközség-korabeli életéről írva, megemlíti Hor-
vák, hogy „1600. Püskösben” Püskös Mihály prédikátor aramnak
„Legőseje ez: kész pénz fr. 30. 2 verő Ártány” (a követhető lapon,
az iskolamesternek, Görög deánnak fizetésében is szerepel egy verő Ártány).
É hogy mit kell rajta érteni, a lap alján jegyzetben meg is magya-
rizza elnépben: „Verő ártány kifejezés alatt levágott állatnak
javított sekrét kell érteni. Aron a vidéken, hol endőben vagy rében
világon kényeztetnek a sekrét-falkán, s azokat lábbalra bőthízott
szaladó állatokban öltik le, ma is leültek előbb, arban veszik vé-
rés: innen a leeres kifejezése.”

Él a néhány sort ábrát Horvákól - hivatkolva is
reá - Réző Euseb Sándor Magyarországi népmesék (1866) c. mun-
kájának 57. lapján egy kevés vállalatásával, amellyel aróban nagyon

* Magyar. Műh. - ban is az ártány címszó alatt.

közel jut br. Radvinsky és Herman ökö érelmeséséhez, így költi Honfida jegyzetét: „Ártány leveles. Keincly vidékén, hol exöbör, vagy rében szilajon lenyészettnek a sarkosfalkán, maip is sokkal aró-
kal, mikor már jól neki hirtán, elöbör leltui, s azután venni vért.
Tunet sarkarott artán az „ártány leveles“ nevezete és a „verőártány“
elöbör így kell a „levégni alkalmas hirtán sarkos“ érelmük. Honfida II. 83.

A disznóvadászok eddig közzétett adataikról még a következő-
képpen számoltatott meg: Fecseles lezár... sarkosnak liz és verő-
disznó az ő idejénkor aróhíján liz. (1572, Török. 1892, 582). Min-
den esetre, nemél liz sarkosnak lehet, idején verése, és
az levelesnek idején, az mészárosokra és bécsiúléokra vagy vi-
gyázás legyen... Az míg az leveleseti disznóknak aprólkája liz.
(1616, Pardón. Szemle IV, 574). Az mészárosoknak emelt atáma az is enged-
edik meg, hogy városunkban és városunk piacán az eladásra hajtott
di szimókat csoporthozól kőrának előre megverén, elszálatván, sarkos-
nak levelesnek. (1642. Kolosvári-örök, Cor. Szemle III, 618)... sark-
arógon verék verő disznó (1660, Teleki M. liz. I, 559). Verő dis-
znókat... nro 4. (1665. Pardón. Szemle IV, 84)... nem elenged...
maga kezével apponost mint a disznó (1728. Rétrepi kiny. ualó-
jából iadéve. Miniók XXXVIII, 255)... vagyis mint sarkosokat fegy-
verek' igazával appon venni (1790. Grada'nyi, 18' mostm folyóvírű
háib. tél. gond. 499). A másik kézen igen szexuálisan jött is [debrecenben] en sarkos-

Hentes. Azon aharván l. i. üli egy lirott sexéit, nem talélla
ny, hogy mindjárt el-esett vélna az; Ezan a' herével akarta lenni az
te-nyomni, 's exstremind ki-rántja toimája'stára mellől a'
késsé, hogy véres uxor a diáknóval (1893. Magyar Hirmondó,
 III. sz. sz. 10. l.). De sem exstrem, sem a régebbi körítés
 adalokból nem derül ki, hogy a régi nyelvben használatos
 volt-e a verőmalac, sőt m., pecsenyének való m. ételen-
 ben, ahogy ma is mondogatják Erdély-szerte. Pedig így is jár-
 ta. Baróti Szabó D.-nél ezt olvassuk: „Gyenge verő ma-
laccok, pulykák, vaj kánpáncsok ezek / Általán.” (1843.
 Lij mérték, 84. l.). „Nézd a' verő malacok mint állal, 's állal
 upordják / Aujjokat, és ahozán függnek aroknak hasán.” (uo. 189).
 Betűlen dr. Önéletrajzában magy ezt: „Igen is, majd egy kicsit fin-
 gremekes süscélen magy verő malacok helyén néli [i. e. Caraffa-
 nak], mere ő azon igen nap.” (II. 86).

A régi nyelvben nemcsak verő állomány, v. diáknó és v. ma-
lac volt, hanem verőmarcha is = vágómarcha, schlachtrich. A
 nyelv, nem ismeri. Az állal, egy forrásból iderett két adalát haax
 diaporiká magy ez a kévő: Verőmarcha li 2 (1623. Tört. 1894, 664)
 ... az lióslaton buzás, árpás, zabos, tyúkos, haax, verőmarchát
 és mind-ebélle eleséget nyereségre vevének. (1637. Kolosvári-Ártár,
 Corg. Szatul. II. 4. 2. fele 104).

Esidomise. Ezt a szót Kalona Lajos kövöltse a
Műg. z. 80. lapján Gyeddi Károlynak Giza munda és Discardobisto-
riája c. munkájából (1882). Ott galatás, megyén a jelentése.
Már életében ugyan, de megaláztatva Gradányinak a'
munkán folyó országgyűlésének satyric-criticé való leírása c.
kötetében is: „Ezt halván, vála én igen nagy zandűlés, Es-
idomise volt e', és nem Országgyűlés, / Ki így szól, ki annyig
nem volt eddigesülés /... hogy ezen Esidomise epizód vége legyen.”
(82. l.). E helyütt tehát, raj, barina, zsidój* az életmód,
vagyis ugyanazt jelenti, amit a zsidóiskola, zsidócserepe,
zsidóvásár, l. Orf., Ball. (Ez utóbbi, zűrös, rendellenesség
életében is használtatik). Rohon volt a zsidóvásár is, melynek
első előfordulása Rudommal szintén a nevezetes 1790/91.-i
országgyűléssel kapcsolatos. Keresztesi Főrség krónikájában olvas-
unk a következő sort: „Ezre monda Máriássy görögöri
ablegatus igen nagy maru, okos, bátor és szép úr: „ha az arak”
- ekkor nagy zsidonji heradóván, csak egy spiritussal monda:
„hallgassunk, hiszen talán a diéta nem zsidóvásár (Kron.
Magyarorsz. pörp. és egyh. kötetekből a XVII. sz. végén, 288. l.)
Erdőjaink ezt van ismerek.

* Vö. Nem tudom mit tudnak arról bibliai, / Mindegy -
gyűlés a zsidó kezdés. (Gradányi, a' felusi nót. etimológiai, 41. l.)

Komoly, (kom-oly) mn. H. komoly-t, tb. - ak

Ezen nyabbbokori szó a komor után képzett, mint ennek hang- és fogalombeli módosulata, mert komor jelent egészen megátavonult, és haragos, durcsó, komor kedélyűt, a komoly pedig oly kedélyűt, ki távol minden tréfától, nevetéstől, pondektól van elfoglalva, a dolgok felől új érzés és gondolat, amiért igazán vannak, ki a dolgok ma véli tréfát, hanem valószínű. Az oly kedélyű ember arcza is némileg komor, de még sem annyira, mint a komoré. Komoly arcza, beszéd. Komoly járástól akarni valamit. Komoly férfiu. V.ö. KOMOR.

(Cz. III. pl. 4)

komor, (kom-or) mn. H. komor-t, tb. - ok

Hiány kedélye valószínű kedvetlen érzélem által lehet, van vére, mi rendesen a fejnek és deréknek meg-hajlásra, és a nemeknek forgatására is földie reflexus által jelentkezik. Tinkt. főkelem. - görbességet jelentő ko, melyből lett a kom törzsök, s abból or képzéssel kom-or. Mind hangra, mint fogalomra néve rokon vele a német Kummer. A kom törzessel pedig

(phs)

